

Βιβή Βασιλοπούλου

Η Κορώνεια και ο Πάνας

Όνειρο νύκτας Ορεινής στον Ελικώνα

Αθήνα 2017

Τίτλος: Η Κορώνεια και ο Πάνας. Όνειρο νύκτας Ορεινής στον Ελικώνα
Συγγραφέας: Βιβή Βασιλοπούλου

Σχεδιασμός έκδοσης: Andy's publishers

© Παρασκευή Βασιλοπούλου
e-mail: Vi.vasilopoulou@gmail.com
Αθήνα 2017

ISBN: 978-960-93-9743-8

Ο σχεδιασμός και η παραγωγή της 1ης έκδοσης πραγματοποιήθηκε
με τη χρηματοδότηση του Δήμου Λεβαδέων.

Απαγορεύεται η μετάφραση, προσαρμογή, αναπαραγωγή μερική ή συνολική, καθώς και η δημόσια προβολή του παρόντος με κάθε τρόπο ή μέσο και σε οποιαδήποτε χώρα, χωρίς προηγούμενη άδεια της συγγραφέως. Η παράβαση των ανωτέρω επιφέρει κυρώσεις οι οποίες προβλέπονται από την ελληνική, την ευρωπαϊκή και τη διεθνή νομοθεσία που διέπει την προστασία των πνευματικών δικαιωμάτων (Ν. 2121/1993 & κανόνες του Διεθνούς Δικαίου που ισχύουν στην Ελλάδα).

Χαιρετισμός της Δημάρχου

Τα σπήλαια στέγασαν, προστάτεψαν και έκρυψαν μια ολόκληρη φάση της ιστορίας της ανθρωπότητας. Έδωσαν ώθηση στην εξέλιξη του ανθρώπου, στην ενδυνάμωσή του και στην ανάπτυξη των ικανοτήτων του. Επιπλέον έχουν συμπαραδηλώσεις και συμβολισμούς στην πλατωνική φιλοσοφία, στη χριστιανική θρησκεία, μέχρι και τα νεότερα χρόνια, στη ζωή των νομάδων, των κτηνοτρόφων και των παρανόμων.

Είμαστε τυχεροί γιατί ένα από τα σημαντικότερα ελλαδικά σπήλαια, που φέρει το όνομα της νύμφης Κορώνειας, βρίσκεται μέσα στα όρια του Δήμου μας. Είμαστε, επίσης, διπλά τυχεροί που αυτό το σπήλαιο το ανέσκαψε, το εξερεύνησε και το ανέδειξε η Βιβή Βασιλοπούλου, μια ξεχωριστή γυναίκα η οποία, πέρα από την επιστημονική επάρκεια, έχει το χάρισμα της δημιουργικής, ποιητικής ματιάς στα πράγματα.

"Η Κορώνεια και ο Πάνας· όνειρο νύκτας ορεινής στον Ελικώνα" είναι ένα γοητευτικό παραμύθι για μεγάλους, που συνδέει τους διαχρονικούς χρήστες του σπηλαίου με τον σύγχρονο κόσμο. Οι χρήστες είναι άνθρωποι, νύμφες και θεοί. Η ανάγνωση του αφηγήματος δίνει πολλά ερεθίσματα, καθώς συνδυάζει γνώση, παραμυθία και "λοξή" ματιά σε μια δημιουργική σύνθεση.

Οι πληροφορίες από τα ευρήματα της έρευνας περνούν με φυσική ροή και με ανεπαίσθητο τρόπο μέσα στην αφήγηση, όπως και η σκέψη δημιουργών από τον Βάγκνερ, τη Γιουρσενάρ, τον Καρούζο, τον Γκαουντί μέχρι τον Ντύλαν. Το χιούμορ είναι διάχυτο, ενώ η σκηνή της εισόδου του Πάνα στη γιορτή είναι συναρπαστική. Το παραμύθι της Βιβής Βασιλοπούλου, συνομιλώντας με το σαιξιπηρικό 'Όνειρο καλοκαιρινής νύχτας, προτείνει ένα εντόπιο όνειρο χειμερινής νύχτας.

Η αρχαιολογική μαρτυρία υποφέρει μέσα στην αφήγηση. Η συγγραφέας γράφει για τους αρχαίους θεούς ότι «όταν αργότερα όλοι μαζί ξαναγύρισαν στην κορυφή του Ολύμπου τυλιγμένοι στον μύθο τους, μαζί με τα δώρα που είχαν δεχτεί, άφησαν και τη μαρτυρία της λατρείας τους για να πετάξουν ελεύθεροι από κάθε βάρος» και αναζητά «τον κόσμο των συναισθημάτων μέσα από τα ευρήματα εκείνης της εποχής (...) γιατί,

ανασκαφή, εκτός των άλλων, σημαίνει αίσθηση και επαφή με τα πράγματα, με το "πνεύμα του τόπου και της εποχής"».

Έτσι, σε ένα δεύτερο επίπεδο το όνειρο της Βιβής Βασιλοπούλου είναι η ίδια η αρχαιολογική έρευνα, την οποία η συγγραφέας βγάζει από το στερεότυπο της στεγνής και επίμονης καταγραφής θραυσμάτων, και μας δείχνει πώς από τη μερικότητα μπορεί να γεννηθεί η ποιητική σύνθεση της γνώσης, που είναι, εν τέλει, η μέθεξη μιας μεγάλης γιορτής.

Γιώτα Πούλου
Νοέμβριος 2017

Προλογίζοντας

Θα ξεκινήσω με μια επισήμανση. Η γραφή της δεν είναι "ίσια", δηλαδή συμβατική, είναι λοξότμητη και "αιρετική", αλλά κανονική. Ο λόγος της πλαγίως ποιητικός, όποτε δεν ποιητικοποιείται ευθέως και απροκάλυπτα. Όπως άλλωστε ομοιογεί και η συγγραφέας, το κείμενό της "δεν φιλοδοξεί να υποκαταστήσει καμία επιστημονική δημοσίευση". Θα αντιτείνω εντούτοις ότι, αν δεν είχα διαβάσει με προσοχή κάθε σελίδα του βιβλίου της, είναι ζήτημα αν θα μπορούσα να μάθω κάτι για τα καρστικά πεδία ή για τις Λιβήθριες Νύμφες!

Θα τολμούσα συνεπώς να χαρακτηρίσω τον τίτλο του, "*H Κορώνεια και ο Πάνας. Όνειρο νύκτας Ορεινής στον Ελικώνα*", εν μέρει τουλάχιστον, παραπλανητικό. Επειδή το περιεχόμενο του βιβλίου δεν καλύπτει μόνο τις αυστηρές προδιαγραφές της επιστημονικής έρευνας, αλλά στοχεύει ταυτόχρονα κάποιες άλλες, εξίσου σημαντικές περιοχές του επιστητού. Και τούτο, δηλαδή, ποιεί και το άλλο δεν αφήνει. Κάτι που δηλώνεται εξάλλου ευθαρσώς: "Ηταν και τούτο και εκείνο, δηλαδή το Παν".

Αυτό, βεβαίως, είναι απολύτως θεμιτό και ευπρόσδεκτο για το γνωστικό υπέδαφος ενός αφηγήματος, όπου παρεισφρέουν λαθραία, ρυθμικά συντονισμένες οι αναδρομές στον Στράβωνα, τον Παυσανία, και τον Ησίodo, τον Πλάτωνα, τον Ευριπίδη και τον Θεόκριτο, τον Καβάφη, τον Σικελιανό και τον Ελύτη, τον Shakespeare, τον Schiller και τον Ντοστογιέφσκι, τον Hamsun και τη Γιουρσενάρ. Θεμιτό είναι, όμως, και το ερώτημα του αναγνώστη, σε ποιον απευθύνεται εντέλει το βιβλίο της Βιβής Βασιλοπούλου; Σε ποια από τις κατηγορίες του αναγνωστικού κοινού ακριβώς;

Τα δεδομένα της ανασκαφής του σπηλαίου της Νύμφης Κορώνειας στη Βοιωτία, με τον διττό τρόπο που προσφέρονται απλόχερα τόσο στον ειδικό όσο και στον ανειδίκευτο, συνθέτουν ένα μάθημα εννόησης του μύθου και της ιστορίας, της ανιχνευτικής ανάγκης και της διδαχής. Οι διαφυγές, μάλιστα, του κειμένου προς αντιθετικές κατευθύνσεις, με τη διεξοδική εξιστόρηση της διαχρονίας του σπηλαίου, ως εισαγωγή, σε ένα υποθετικό μάθημα Αρχαιολογίας για τον αμύγτο, και τα φαντασιακά

πετάγματα των ονείρων που "γεννήθηκαν για να χαρίζουν, άφθονα, ό,τι στερεί η ζωή", καθώς συνδέουν το σήμερα με το χθες, υπερβαίνουν το δίλημμα της επιλογής κάποιου συγκεκριμένου αποδέκτη.

Η ποιητική, όμως, πρόσληψη της πραγματικότητας, ως προϋπόθεση για τη βίωση της ενότητας του σήμερα με το χθες, θέλει και άλλα χαρίσματα που δεν υπερβαίνουν μόνο τη διάκριση των ειδικών από τους ανειδίκευτους, αλλά και τη διάκριση των ηλικιών. Θέλει την απόλαυση της χαράς που προσφέρει το παραμύθι, και τη δύναμη της φαντασίας που μπορεί να συναισθανθεί ότι "τα πάντα τότε ήταν αγνά. Η Φύση, τα νερά και οι συνειδήσεις". Αγνές, όμως, συνειδήσεις παραμένουν μόνο οι νεανικές.

Αγγελος Δεληβορριάς
Ακαδημαϊκός
τ. Διευθυντής Μουσείου Μπενάκη

Σκηνή από την ανασκαφή με εθελοντές

Λαξεύματα στον βράχο για τοποθέτηση αναγλύφων

Τιμητικά

*Στους ανθρώπους του χωριού, που αγάπησαν το σπήλαιο
και βοήθησαν με κάθε τρόπο.*

Στους διαδοχικούς προέδρους της κοινότητας Αγίας Τριάδας και του Δήμου Κορώνειας.

Στον Μορφωτικό σύλλογο Αγίας Τριάδας.

*Στον αντιδήμαρχο Γιάννη Δημητρόπουλο
και στη δήμαρχο Πιώτα Πούλου
για το διαρκές ενδιαφέρον.*

Στον Δήμο Λεβαδέων.

*Σε όλους τους συναδέλφους, ανεξάρτητα από ειδικότητα
και σχέση εργασίας, που συμμετείχαν στην ανασκαφή.*

Στους μελετητές των ευρημάτων.

Ιδιαίτερα στους συντηρητές και στην dream team ...

*Αλεξάνδρα Ζαμπίτη, Στέλλα Κατσαρού, Νέλλη Σκουμή
και Κατερίνα Τρανταλίδου.*

Ειδώλιο κουροτρόφου, 6ου π.Χ. αι.

Εισαγωγή

*Είμαστε η παιδεία μας.
Οι μύθοι, η ιστορία
και το δικαιόμα της Γης.
Είμαστε το χρέος μας.*

Γνώρισα τα σπήλαια από την Ελληνική Σπηλαιολογική Εταιρεία και τα λατρευτικά ιερά, στη διάρκεια μακράς θητείας στην Εφορεία Παλαιοανθρωπολογίας - Σπηλαιολογίας¹ του Υπουργείου Πολιτισμού, Υπηρεσία αρμόδια για την προστασία των σπηλαίων σε όλη τη χώρα.

Υστερα από την ανασκαφή στο σπήλαιο της Νύμφης Κορώνειας στη Βοιωτία, το κείμενο που ακολουθεί προέκυψε συνδυαστικά από αυτή την εμπειρία, ενισχυμένη εν τω μεταξύ με διάφορα εκπαιδευτικά προγράμματα. Έτσι η τελική σύνθεση αφορά πρωτίστως στους εκπαιδευτικούς, με πολλές αναφορές αρχαιολογικές, λογοτεχνικές, εικαστικές και άλλες, που θα μπορούσαν να αποτελέσουν θέματα για έρευνα, μελέτη και συζήτηση με τις μαθήτριες και τους μαθητές κάθε βαθμίδας, ανάλογα.

Στους θεατρικούς απευθύνεται, ούτως ή άλλως, με την ελπίδα η γενναιοδωρία τους να μου συγχωρήσει το τόλμημα.

Απευθύνεται, κυρίως, στους νέους, που καλούνται να αγαπήσουν τα σπήλαια ως Μνημεία της Φύσης και του Πολιτισμού, και να ζητήσουν περισσότερες πληροφορίες γι'αυτά, καθώς και για τον άνθρωπο των σπηλαίων, περίφημο από την αρνητική του διαφήμιση.

Αφορά και στα «παιδιά κάθε ηλικίας», που για πολλούς λόγους δεν μπορούν να

1. Η Άννα Πετροχείλου (Πρόεδρος τότε της Ε.Σ.Ε.), μου έμαθε να μη φοβάμαι τα σπήλαια, και η Ευαγγελία Δεϊλάκη (Προϊσταμένη της ΕΠ-Σ) ενθάρρυνε την ανασκαφή.

γνωρίσουν τα σπήλαια από κοντά και τα επισκέπτονται μέσα από βιβλία και ιστοσελίδες.

Το παρόν, ωστόσο, δεν φιλοδοξεί να υποκαταστήσει τις επιστημονικές δημοσιεύσεις, αλλά αντίθετα να ενισχύσει το ενδιαφέρον γι' αυτές, ξεκινώντας τη γνωριμία με τρόπο απλό και εναλλακτικό:

Δεν γράφουν κλασικά όλοι οι αρχαιολόγοι, ούτε καν οι κλασικοί. Και εγώ δεν γίνεται να γράψω "ίσια" και συμβατικά για μια σπηλιά που είναι, από μόνη της, είδος ονειρεμένο.

Έτσι, γράφω ένα σύντομο μεγάλο παραμύθι, για να ξυπνάνε τα παιδιά, όχι για να κοιμούνται. Χρήσιμο, αλλά αμφίσημο, κυρίως για τη σκέψη.

• Ομολογώ ότι πέρασα θαυμάσια γράφοντας αυτό το κείμενο. Πρώτα απ' όλα με τον Στράβωνα στα Γεωγραφικά και τον Παυσανία στα Βοιωτικά. Με τον Πλάτωνα στην Πολιτεία² και τον Ευριπίδη στις Βάκχες³. Διάβασα παλαιά και νέα άρθρα, αρχαία και νεότερη λογοτεχνία, τους Ομηρικούς ύμνους στον Πάνα, στη Δήμητρα και στον Απόλλωνα. Το ποίημα του Άγγελου Σικελιανού, *Pan*, τη Μορφή της Βοιωτίας του Οδυσσέα Ελύτη και το Θείο Τραγή του Γιάννη Σκαρίμπα.

Δεν είδα την ταινία *Pan's Labyrinth*. Είδα όμως τον «Αμύντα»⁴, *Poίημα ωραιότατον του Τορκουάτο Τάσσο*⁵. Είδα και ξαναείδα το ίδιο "όνειρο" στην αγγλική εκδοχή, αλλά και σε ωραία ελληνικά από το *Homo Ludens*.

Καθισμένοι δύο ώρες στο χορτάρι της Αρχαίας Αγοράς, ακούγαμε τον ποιητή "αρτιεπή, επίκλοπο, έμπλεο μύθων". Τους πάντες πείθων, ήταν εκεί, θεατρική μάσκα φορούσε, ερμήνευε, δεν εξηγούσε...

Χαιρόμουν ιδιαίτερα με όλα αυτά, αλλά ομολογώ ότι ντρεπόμουν, αφάνταστα, κάθε

2. Όπου η γνωστή αλληγορία της σπηλιάς.

3. Με αναφορά στον Κιθαιρώνα και την επιστροφή του Διόνυσου. Ο Κιθαιρώνας και ο Ελικώνας εθεωρούντο αδελφοί, ο καλός και ο κακός, το άγριο και το ήπιο βουνό, αντίστοιχα.

4. "Ανιψιός" του Πάνα, με το μακεδονικό όνομα που χρησιμοποιεί και ο Θεόκριτος.

5. Βουκολική κωμωδία, σε σκηνοθεσία του Σπύρου Ευαγγελάτου και διασκευή Γιώργου Μόρμορη.

φορά που συναντούσα τον Σαΐζπηρ με έψιλον. – Είναι και αυτοί οι συνειρμοί, βλέπετε. Εύχομαι, πάντως, να μην με βρει και εκείνος, τελείως ανορθόγραφη...

Και εξηγούμαι:

Επειδή πολλές φορές με τρόμαζαν τα όνειρα της νύχτας, κατέφευγα συχνά σε εικένα της ημέρας, χωρίς να ξέρω, τώρα πια, τι να φοβάμαι περισσότερο.

Ούτως ή άλλως, το σαιξηπηρικό Όνειρο με προκαλούσε αφάνταστα από την ώρα που το γνώρισα... Και πάντοτε μου ξέφευγε. Ποιος να το εξηγήσει;

Δεν σταμάτησα, ωστόσο, να το κυνηγάω, μέχρι που έφτασα στον Ελικώνα για να αισθανθώ την αδικία...

Πού είναι το δικό μας;

Τι μας λείπει, δηλαδή;

Με τόσα ντόπια ξωτικά, Μούσες, Νεράιδες και βουνά, φλισκούνι κι άγρια μέντα, η πρώτη ύλη έτοιμη. Μπορεί να μην έχουμε τον Πουκ με τη γαϊδουροκεφαλή αλλά έχουμε τον Πάνα δικέρωτο, ηδυγέλωτα, αιγιπόδη. Είχαμε και το πρώτο ζευγάρι μαζί με την Κορώνεια. Οι άλλοι ζευγάρωσαν αργότερα. Και Δούκα δεν διαθέτουμε, αλλά υπάρχει Δήμαρχος, και από γάμους άλλο τίποτε.

Κι αν μας λείπουν οι μεσαιωνικές συντεχνίες των εργατών, έχουμε τις διαχρονικές αξίες των βοσκών, αναλλοίωτες από την εποχή του Ησιόδου.

Ύμνος βουνού και κάμπου τα βελάσματα και internet στη στάνη.

Αλλά το πιο σημαντικό για μας: ο Σαΐζπηρ δεν είχε ιδέα από ανασκαφή. Ούτε για τις μάσκες που βρήκαμε ήξερε κάτι.

Απίθανη σειρά. Ολόκληρος θίασος!

Σημαίνουν τόσα οι μάσκες⁶ στη ζωή ...

Ακόμη και στο θέατρο!

Και τα καλά ενύπνια χρειάζονται σκηνοθέτη.

6. Μία μάσκα είναι το πνεύμα. Μάσκα αντιασφυξιογόνος για να αντέχει ο άνθρωπος τις αναθυμιάσεις αυτού του κόσμου (Νίκος Καζαντζάκης).

- Μάσκα δεν έχω να γυρνώ στο καρναβάλι ετούτο, "απαντάει" ο στιχουργός,

• Το έργο δομείται σε ένα τετράγωνο σχήμα, με γωνίες και διαγώνιες, αλλά και την αγωνία του όλου εγχειρήματος. Η ανασκαφή εδώ λειτουργεί σαν καμβάς και εκεί επάνω συμπλέκεται το όραμα του καθενός με το θέμα:

- Το όνειρο στον Ελικώνα και ο μαγικός φακός.
- Η ξενάγηση της Κορώνειας στη σπηλιά.
- Ο έρωτας του αγοριού για τη Νύμφη.
- Η επιστροφή του Διόνυσου στο πανηγύρι του χωριού.

Ενδιάμεσα, ο Έρωτας κινεί τα νήματα παντού. Διάχυτος στη σπηλιά, στη Φύση, στους ανθρώπους και στα πράγματα, χωρίς φραγμούς και εμπόδια, αφού τα όνειρα γεννήθηκαν για να χαρίζουν άφθονα ό,τι στερεί η ζωή. Έτσι, ο Δημήτρης ερωτεύεται τη Νύμφη Κορώνεια, με την οποία όμως ο Πάνας είναι ερωτευμένος από αιώνες και προηγείται «φύσει και θέσει».

Η Ρέα, πάλι, συμμαθήτρια του Δημήτρη, που είναι πολύ ερωτευμένη μαζί του, ζηλεύει αφάνταστα, ακόμη και τα όνειρά του, κυρίως αυτά. Κάνει σκηνές, μέχρις ότου εμφανίζεται ο Πάνας και βάζει τα πράγματα στη θέση τους.

Διεκδικεί την Κορώνεια, η οποία, εν τω μεταξύ, έχει μιλήσει στη Ρέα για να την καθησυχάσει και όλα γίνονται όπως πριν: Ο καθένας μπορεί να χαίρεται το όνειρό του, αρκεί να μην προσβάλλει και να μην καταστρέψει την ευτυχία των άλλων...

Σε ένα παράλληλο Σύμπαν ο ταλαιπωρος αρχαιολόγος, ερωτευμένος με την ανασκαφή (συμβαίνουν αυτά) ονειρεύεται τη γέννηση ενός Μουσείου και καταγράφει με επιμονή ό,τι περνάει απ' το χαρτί...

Χρειάζεται δύναμη πολλή να ονειρεύεται κανείς, με τέτοια επιμονή, τόση πραγματικότητα, ήδη ματαιωμένη.

«*Και ποια η διαφορά ανάμεσα στη φαντασία και στην πραγματικότητα*», ρωτάει ο Ντοστογέφσκι.

Δεν ξέρω.

Μονάχα ένα όνειρο μπορεί να απαντήσει.

Μάσκες, σειληνοί και κωμικά ειδώλια, 4ου π.Χ. αι.

*To óneiro που ακολουθεί παίχτηκε τον χειμώνα,
σε ένα καταφύγιο ...*

Faune blanc, c. 1946, Pablo Picasso

'Όνειρο Νύχτας Ορεινής

*Το θέλουν να γιορτάζουν οι άνθρωποι
στον χειμωνιάτικο καιρό⁷.*

Μια φορά κι έναν καιρό, που ήταν χειμώνας στο βουνό, η νύχτα βλοσυρί και η ανάσα παγωμένη, ανοίξαμε ένα όνειρο και είδαμε την Άνοιξη, ιοστεφανωμένη, γεμάτη μάγια στα μαλλιά, όπως την είχε φτιάξει Εκείνος, ο Θεός, και ο Botticelli.

Μεγαλόπρεπη και απλή σαν τη Φύση, ήταν εκεί μπροστά μας. Σαν από θαύμα.

Μας χαιρέτισε ευγενικά και με πολλή προσοχή κατέβηκε από τον πίνακα για να συναντηθεί με τις Νύμφες, που μόλις έβγαιναν από τη σπηλιά τους. Τις συστήσαμε, και παρά τη διαφορά της ηλικίας, έγιναν αμέσως φίλες. Έτσι ενθουσιασμένες, χόρεψαν όλες μαζί, στο φως του φεγγαριού, μέχρι το πρωί, όταν ο αρχαιοφύλακας έπρεπε να τις βάλει και πάλι στη θέση τους. Γίνονται πολύ ωραίες ιστορίες τις νύχτες, αλλά δεν τις αφήνουν να... διαρρεύσουν, όπως τις άλλες.

Είναι παρεξηγημένη η Νύχτα, τελικά.

«Πιο ζωντανοί, πιο άξιοι γινόμαστε τις Νύχτες», όταν δεν γινόμαστε πιο επικίνδυνοι.

Το άλλο βράδυ, το όνειρο συνεχίστηκε, κάτι που σπάνια συμβαίνει, αλλά στον Ελικώνα τα πράγματα δεν είναι καθόλου γραφειοκρατικά.

Όταν έγινε γνωστό αυτό, ήρθαν και οι πρώτοι εθελοντές.

Ο Ορέστης, του ορειβατικού, που προσφέρθηκε να βοηθήσει με το "χρονοτηλεσκόπιο"⁸ του, έγινε αμέσως δεκτός. Και αυτός προσάρμοσε, ανάλογα, τον μαγικό φακό, στόχευσε κατευθείαν στο σπήλαιο και περίμενε τις πρώτες εικόνες, αφού κανείς δεν μπορεί να αντισταθεί στην τεχνοφαντασία. Ήξερε βέβαια, ότι δεν επιτρέπεται

7. Ουίλιαμ Σαιζπηρ, από το Όνειρο καλοκαιρινής νύχτας.

8. Ισως, μια μέρα, τα «ταξίδια στον χρόνο» να είναι σαν «παιγνίδι», όπως σήμερα τα ταξίδια στον αέρα ή στο Διάστημα.

να παρακολουθούμε τις ζωές των άλλων, αλλά εδώ ήταν για καλό σκοπό.

Καταγράφοντας τις κινήσεις στη σπηλιά, θα βοηθούσε τους αρχαιολόγους να καταλάβουν περισσότερα για τη μακρινή εποχή των σπηλαιών και για τη ζωή των ανθρώπων σε αυτά.

Είχε διαβάσει πολύ τις προηγούμενες ημέρες, είχε κοιμηθεί με το βιβλίο ανοικτό, έτσι που οι σελίδες του πέρασαν και στο όνειρο ...

Διαθέτουν και τα όνειρα τομέα ενημέρωσης!

Από ειδώλια του θεού Πάνα, Ελληνιστικής εποχής

Ενημερωτικά⁹

Ο ασβεστόλιθος, που καλύπτει μεγάλο μέρος του ελληνικού εδάφους, είναι ένα πέτρωμα ευνοϊκό για τη δημιουργία καρστικών μορφών, όπως λέγονται τα σπήλαια που σχηματίζονται από τη διάβρωση του νερού¹⁰. Όταν δημιουργούνται από την επίδραση του αέρα, λέγονται αιολικά, από τον θεό Αίολο, και όσα έχουν σχηματιστεί σε λίμνες ή στη θάλασσα, ενάλια.

Είναι χιλιάδες τα σπήλαια διάσπαρτα στον ηπειρωτικό και νησιωτικό χώρο. Πολύσπηλο το Αιγαίο. Πολλά από αυτά παρουσιάζουν αρχαιολογικό ενδιαφέρον, από τη διαμονή των ανθρώπων ή τη λατρεία των θεών, όπου τεκμηριώνεται από τα πολιτισμικά κατάλοιπα.

Σημαντικοί παράγοντες για τη χρήση τους υπήρξαν η μορφή, το μέγεθος, ο φωτισμός, η δυνατότητα πρόσβασης και η γειτνίαση με ποτάμια ή πηγές νερού, όπως η Λιβηθριάδα και η Πέτρα, που αναφέρει ο Παυσανίας, κοντά στο σπήλαιο της Νύμφης Κορώνειας.

Τα σπήλαια αποτελούν αναπόσπαστο μέρος της πολιτιστικής μας κληρονομιάς και προστατεύονται από τον αρχαιολογικό Νόμο. Και τα ίδια αποτελούν ένα προστατευτικό κέλυφος για το περιεχόμενό τους, περισσότερο από τις ανοικτές αρχαιολογικές θέσεις, που είναι εκτεθειμένες στον καιρό και στους ανθρώπους.

Στο εσωτερικό του σπηλαίου, το πέρασμα του χρόνου κλείνει τα ίχνη της ανθρώπινης δράσης σε διαδοχικά «παλίμψηστα» στρώματα, σώζει τα χνάρια των παιδιών στο χώμα, χιλιάδες χρόνια¹¹, αλλά και τα πετρωμένα σημάδια των Νυμφών, «օρατά» στους αιώνες.

9. Γενικά, από επιλογή, αποφεύγονται βιβλιογραφικές παραπομπές και σημειώσεις. Η αναζήτηση λεπτομερεών πάνω σε συγκεκριμένες αναφορές και ονόματα θα μπορούσε να είναι ένα είδος "ανασκαφής" με πλούσια ευρήματα για κάθε ενδιαφερόμενο, σαν εναλλακτικό κυνήγι θησαυρού.

10. Το όνομα προήλθε από την περιοχή Καρστ της Σλοβενίας, όπου παρατηρείται μεγάλη συγκέντρωση τέτοιων μορφών.

11. Στη Θεόπετρα της Θεσσαλίας υπολογίζονται περίπου σε 130.000 χρόνια από σήμερα και ενδέχεται να ανήκουν σε παιδιά.

Έτσι, ο Οδυσσέας και οι σύντροφοί του «είδαν» σε μια σπηλιά τα καθίσματα των Νυμφών, ακόμη και την εξέδρα, όπου χόρευαν.

Το τι μπορεί να δει ανθρώπου νους,

το μάτι δεν το πιάνει.

Εκεί η χάρη ενός Φειδία.

Στη σπηλιά μέσα, ω, τα μυστήρια θεία.¹²

Και οι χριστιανοί «βλέπουν» συχνά, στις σπηλιές τη Φάτνη ή τον Ιωσήφ και τη Μαρία με το βρέφος (βρεφοκρατούσα), όπως οι αρχαίοι έβλεπαν την κουροτρόφο (σπήλαιο της Ειλειθυίας στην Αμνισό της Κρήτης). Και δεν είναι καθόλου τυχαίο ότι η γέννηση του Δία, αλλά και του Χριστού, σε σπήλαιο τοποθετούνται.¹³

Ιδιαίτερο ρόλο για τη λατρεία στα σπήλαια έπαιξαν φυσικά, οι σταλακτίτες και οι σταλαγμίτες, στους οποίους η μεν Φύση, τυχαία, έδωσε τα σχήματα και οι άνθρωποι τα ονόματα, ανάλογα με την εικόνα που δημιουργούσε η φαντασία τους.

Με την εμφάνιση της χριστιανικής θρησκείας, τα σπήλαια, πλέον, χρησιμοποιούνται ως καταφύγια στον καιρό των διωγμών και ως χώροι συνάθροισης (εκκλησίες) αργότερα. Κατά τη βυζαντινή περίοδο, ασκητές και ερημίτες τα επιλέγουν για την προσυχή και τη στέγασή τους, ακόμη και για την ταφή των νεκρών, όπως άλλωστε έκαναν οι αρχαίοι, πολλές φορές.

Όταν εγκαταλείφθηκε η αρχαία λατρεία, οι Χριστιανοί διαμόρφωσαν τα σπήλαια, σύμφωνα με τις ανάγκες της δικής τους θρησκείας. Κατά τη διάρκεια της Τουρκοκρατίας κατέφευγαν εκεί και προστάτευαν τις εικόνες των αγίων. Στους νεότερους χρόνους, η ανεύρεση μιας τέτοιας εικόνας αποδιδόταν σε θαύμα, και οδηγούσε συνήθως στη διαμόρφωση των σπηλαίων σε χριστιανικούς ναούς, κυρίως στην είσοδο και τον πρώτο θάλαμο, όπου ήταν ευκολότερη η πρόσβαση.

Τη «μεταμόρφωση» αυτή των σπηλαίων, περιγράφει με ιδιαίτερο τρόπο η Γαλλίδα

12. Κωστής Παλαμάς, *Στιγμές και ρήμες*.

13. Βλ. *Από τον Δία στον Χριστό*, Ε. Γλύκατζη-Αρβελέρ.

ακαδημαϊκός, Μαργαρίτα Γιουρσενάρ στο διήγημά της «Παναγία η Χελιδονού»¹⁴.

Εκεί ο καλόγερος Θεράπων φυλάκιζε μέσα τις Νύμφες για να πεθάνουν από την πείνα, κτίζοντας στην είσοδο της σπηλιάς μια μικρή εκκλησία. Η αγάπη της Παναγίας, όμως, και η παρέμβασή της στον μοναχό, είναι καταλυτική:

— Ποιος σου είπε ότι η γαλήνη του Θεού δεν απλώνεται και στις Νύμφες, όπως στις ελαφίνες και στα κοπάδια τις γίδες; Και να ευχαριστείς τον Θεό από την καρδιά σου που έπλασε την Άρτεμη και τον Απόλλωνα.

Μιλώντας του, κερδίζει χρόνο, ενώ κρύβει κάτω από την ποδιά της τις Νύμφες και τις μεταφέρει έξω, σαν πουλιά, με τις ευλογίες του μοναχού. Γιατί αυτό που απαγορεύεται στις Νύμφες, επιτρέπεται στα χελιδόνια ...

Στην περίπτωσή μας, η ίδια η Φύση είχε φροντίσει για την ελευθερία των Νυμφών από την οροφή, ώστε κανένας επίγειος αποκλεισμός να μην μπορεί να τις βλάψει ...

Και για τους ανθρώπους το περιβάλλον ήταν πολύ φιλικό σ' αυτή τη δολίνη.

Δολίνη είναι το σπήλαιο με άνοιγμα επάνω.

Ακούει τα πάντα ο ουρανός και κάτι παραπάνω.

*To φως χορεύει εκεί ψηλά
όταν ο ήλιος προσπερνά.
Και της νύχτας το φεγγάρι
φέγγει μέσα στη σπηλιά.*

Έτσι, όπως λέει ο ποιητής, «το φως κονταρίζει το σκοτάδι», και δεν φοβάται ο ανθρωπος να μείνει εκεί το βράδυ¹⁵.

14. Ένα από τα αιμέτρητα προσωνύμια της Παναγίας, με τρόπο που συνεχίζει την παράδοση των αρχαίων για την Αθηνά, την Άρτεμη, την Αφροδίτη κ.λπ.

15. Έχει γίνει παρουσίαση για το φως της σπηλιάς, σε θεματικό συνέδριο, από τον δρα Σταύρο Οικονομίδη.

To άνοιγμα στην οροφή της σπηλιάς από το εσωτερικό

Η Κορώνεια ξεναγός

Ενθουσιασμένος ο Ορέστης από όλες αυτές τις πληροφορίες και μαγεμένος από το διήγημα της Γιουρσενάρ, αναζήτησε αμέσως τον θαυματουργό τηλεφακό του. *Η σκόνη του χρόνου* όμως και η ομίχλη δεν τον άφηναν να δει καθαρά τι γινόταν μέσα στο σπήλαιο. Μπερδεύτηκε.

Βγήκε έξω στο δάσος και άφησε τη Φύση να μιλήσει, απορροφώντας το κάθε θρόισμα, τον κάθε ήχο, που θα γινόταν εικόνα την επομένη, στον ύπνο του...

Λένε ότι, πολλές φορές, προκαλούμε εμείς οι ίδιοι τα όνειρά μας, και εκείνα ανταποκρίνονται.

Εκείνη τη φορά, επαληθεύτηκε.

Η Νύμφη Κορώνεια είχε «open house», open cave δηλαδή, για τους φίλους της, που θα ξεναγούσε η ίδια στο «σπηλαιόσπιτο», σαν καλή οικοδέσποινα: Γιορτινή, ευχάριστη και φιλόξενη. Έδωσε οδηγίες για τον δρόμο και τους περίμενε στην είσοδο. Τους καλωσόρισε και άρχισε τη διήγησή της από την προϊστορία, τότε που ο χώρος ανήκε σε άλλους. Εκείνοι, μπορεί να μην άφησαν το όνομά τους γιατί δεν υπήρχε γραφή, άφησαν όμως θραύσματα από εργαλεία και «όπλα», κομμάτια από σκεύη, κατάλοιπα μιας εποχής που κράτησε χιλιετίες, με βασικό χαρακτηριστικό τον λίθο -γι' αυτό και λίθινη ονομάστηκε, και νεολιθική εδώ, σε σχέση με την παλαιολιθική, που προηγήθηκε. Παράλληλα και ο πηλός, αρχέγονη πρώτη ύλη, έπαιζε τον πιο ευαίσθητο ρόλο, στη δημιουργική διαδικασία.

Η ξεναγός Κορώνεια χαιρόταν να μιλάει γι' αυτά.

Το πρόσωπό της έφεγγε, σαν άστρο, στο σκοτάδι και αυτό το φως, το αστραφτερό, έφτανε ώς τον Άδη, βασίλειο του Πλούτωνα, που συνδεόταν άμεσα με τα υπόγεια σπήλαια.

Όλοι ήταν μαγεμένοι. Μαζί τους και ο Ορέστης, φωτίστηκαν και «έβλεπαν» τους προϊστορικούς ανθρώπους να ζουν εκεί στον ίδιο χώρο, αποτραβηγμένοι στα τοιχώματα και στις κόγχες της πρώτης αίθουσας, προσπαθώντας να αποφύγουν τη

βροχή, το κρύο και κάθε κίνδυνο που απειλούσε τη ζωή τους.

Τους παρακολουθούσαν να σχηματίζουν την εστία τους στο χώμα, να ανάβουν φωτιά συντρίβοντας δυνατά δύο πέτρες, να την ορίζουν για να μην εξαπλωθεί και να περιορίζουν τις κινήσεις τους εκεί πλησίον.

Να μαγειρεύουν σε στρογγυλές, πήλινες χύτρες και να συγκεντρώνονται γύρω από το φαγητό τους, όπως κάνουν όλοι οι άνθρωποι, χιλιάδες χρόνια τώρα. Οι επισκέπτες εντυπωσιάστηκαν από την ατμόσφαιρα, που έμοιαζε αναλλοίωτη για χιλιετίες και έφερνε τόσο κοντά συνήθειες και εποχές. Είχαν την αίσθηση ότι μύριζαν κιόλας το ψητό κρέας, ότι δοκίμαζαν τον ζωμό και το ζεστό γάλα, κι ας είχαν περάσει τόσοι αιώνες.

Δίπλα τους τα ζώα ζέσταιναν με τον δικό τους τρόπο τη σπηλιά, σαν ένα είδος φάτνης που θα είναι πάντα φιλόξενη, όσο ένα κομμάτι της προϊστορίας θα διαφυλάσσεται, κρυμμένο, σε κάποια ζώνη της Γης, παρ' όλο που ο άνθρωπος έχει πατήσει το Φεγγάρι.

«Η εποχή του λίθου δεν φαίνεται να τελείωσε παντού την ίδια χρονική περίοδο. Περίπου το μισό είναι ακόμη ανέπαφο, όπως στη Γένεση», λέει ο Σεμπαστιάνο Σαλγκάδο, στο κινηματογραφικό «Αλάτι της Γης».

Όταν ο καιρός το επέτρεπε, οι άνθρωποι εκείνοι άφηναν προσωρινά το σπήλαιο και έβγαιναν σε αναζήτηση τροφής και ήλιου, έφερναν ξύλα και νερό και επέστρεφαν στο σπήλαιο, σαν το κέντρο του κόσμου τους.

Εκεί, τις ατέλειωτες ώρες της αργίας, ιδιαίτερα τον χειμώνα, έφτιαχναν εργαλεία με οψιανό ή πυριτόλιθο και με οστά ζώων, για να κατεργάζονται δέρματα, κλαδιά και άλλα υλικά, απαραίτητα για τη διαβίωσή τους στις αντίξοες συνθήκες της σπηλιάς.

Προϊστορικό χρηστικό αγγείο

Ίσως να έπαιζαν και μουσική, φυσώντας σε κάποιο αυλό από καλάμι, και να χόρευαν κρατώντας τον ρυθμό με τα χέρια τους, όπως και σήμερα. Θα επιχειρούσαν διάφορα, προσπαθώντας να διαβιώσουν όσο γίνεται καλύτερα.

Τότε όμως, το surviving δεν ήταν καθόλου άθλημα, ήταν άθλος ζωής. Για να επιβιώσει κανείς, έπρεπε να τα πηγαίνει καλά με τη Φύση.

Να ερμηνεύει τη βούλησή της και να συντάσσεται με το χρώμα των εποχών.

Να ξεχωρίζει τη φωνή των αγριμών και την ανάσα των ήμερων. Να πιάνει τον θυμό του ανέμου και τη φλόγα της φωτιάς.

Να είναι αυτάρκης, προνοητικός και πρακτικός στις λύσεις.

Να αγαπάει το σπήλαιο σαν το σπίτι του.

Εκεί, οι γονείς φρόντιζαν τα παιδιά με τρόπο φυσικό και απλό, χωρίς γνώσεις, αλλά με το ένστικτο, οι μητέρες τα θήλαζαν, τα έτρεφαν και τους μάθαιναν τα στοιχειώδη, καλώντας τα να μιμηθούν τις δικές τους πράξεις και να σταθούν στα πόδια τους, με όλη τη σημασία της έκφρασης.

Η Νύμφη Κορώνεια γνώριζε αυτό το σπήλαιο «σαν την παλάμη της» και δεν αμφέβαλε καθόλου γι' αυτά που έλεγε. Σαν να τα είχε ζήσει και η ίδια. Ήταν η δική της πολιτιστική κληρονομιά. Στο DNA της. Οι φίλοι της άκουγαν αφημένοι στη γοητεία της, απαραίτητο στοιχείο για μια καλή ξενάγηση, που οι Νύμφες διαθέτουν άφθονο.

Αργότερα, είπε, όταν δημιουργήθηκαν οι κατάλληλες συνθήκες, οι άνθρωποι εγκατέλειψαν το σπήλαιο και έζησαν σε ανοικτές θέσεις. Έφτιαξαν τις καλύβες τους κοντά σε ποτάμια ή πηγές και όλοι ξέρουμε γιατί.

Δεν εννοούμε, βέβαια, τους ίδιους ανθρώπους, γιατί όλες αυτές οι μεταβολές δεν

Λεπίδες οψιανού

είναι θέμα μιας ή λίγων γενεών. Ωστόσο, πρόκειται πάντα για τον ίδιο άνθρωπο, τον εκτεθειμένο στα στοιχεία της Φύσης, με την ίδια υπαρξιακή αγωνία να κατανοήσει τον ρόλο του σε τούτο τον κόσμο, κάτω από τον έναστρο¹⁶ ουρανό που ατένιζε έκθαμβος τα βράδια, έτσι όπως κανένα παιδί στην εποχή του ηλεκτρισμού δεν θα μπορέσει να δει με γυμνό μάτι.

Στο πέρασμα των αιώνων, παράλληλα με τα λίθινα εργαλεία, τα μέταλλα, ο χαλκός και ο σίδηρος μπήκαν στη ζωή των ανθρώπων, ενώ οι ίδιοι είχαν βγει για καλά από τις σπηλιές –για να καλλιεργήσουν τη γη, να φτιάξουν οικισμούς, ακόμη και "ανάκτορα"– κέντρα διαχείρισης, να αναπτύξουν το θαλάσσιο εμπόριο, να γνωρίσουν άλλους τόπους, αλλά και τον πόλεμο. Συνδέονται αυτά συνήθως.

Ευτυχώς, οι άνθρωποι που έζησαν στη σπηλιά, για όσο διάστημα έμειναν και για όποιον λόγο, άφησαν έντονα ίχνη από το πέρασμά τους. Έτσι, μπορούμε να παρακολουθούμε την πορεία τους στον χρόνο, στον μεγάλο δρόμο του πολιτισμού. Γιατί οι άνθρωποι των σπηλαίων είχαν τον δικό τους σημαντικό πολιτισμό, τον οποίον δεν πρέπει να υποτιμάμε καθόλου.

Τα πειστήρια είναι εκεί. Μπορείς να τα αγγίξεις χωρίς να τα μετακινήσεις. Η Κορώνεια τα είχε καλά φυλαγμένα. Ήταν οι αποδείξεις για όσα έλεγε. Έτσι, μπορούσαν να την πιστέψουν καλύτερα και οι άλλοι.

Τους μίλησε, ώρα πολλή, εξηγώντας τη χρήση τους με τρόπο απλό και παραστατικό, ζωντανεύοντας το παρελθόν.

• Άλλα επειδή ακόμη και η καλύτερη ξενάγηση είναι κουραστική, η Κορώνεια πρότεινε ένα διάλειμμα. Τους πρόσφερε καρπούς και φρούτα, σε μια υπέροχη καρποδόχη, «κειμήλιο» του σπηλαίου από παλιά, έδωσε στα παιδιά παιχνίδια (έγχρωμους αστραγάλους¹⁷, νευρόσπαστα, πλαγγόνες, έπιπλα μινιατούρες, μικρά πήλινα "σφηνάκια", χάντρες τρυπητές για τον λαιμό και μάσκες για το πρόσωπο, που

16. Για τα αισθήματα που πλημμυρίζουν τον ομηρικό βοσκό, βλέποντας τα άστρα, γίνεται λόγος και στο Θ της Ιλιάδος.

17. Αστραγαλίζουσες κόρες ήταν προσφιλές θέμα στην αρχαία Ελλάδα και στην Κάτω Ιταλία.

ξετρέλαναν τους μικρούς μας φίλους).

Όταν τελείωσαν και οι μεγάλοι την «αστραγαλομαντεία»¹⁸, πήγαν όλοι για νερό στην πλησιέστερη πηγή, αυτή που λέγαν οι Πηγές πως έτρεχε σαν γάλα, τόσο πυκνή, «γαλακτερή».

Εκεί, είχε οργανωθεί μια πολιτιστική εκδήλωση. Μια μικρή παράσταση στο υπέροχο λυκόφως. Έχει την πολυτέλεια του μεταξιού το ιώδες, την ώρα που ερωτεύονται τα χρώματα.

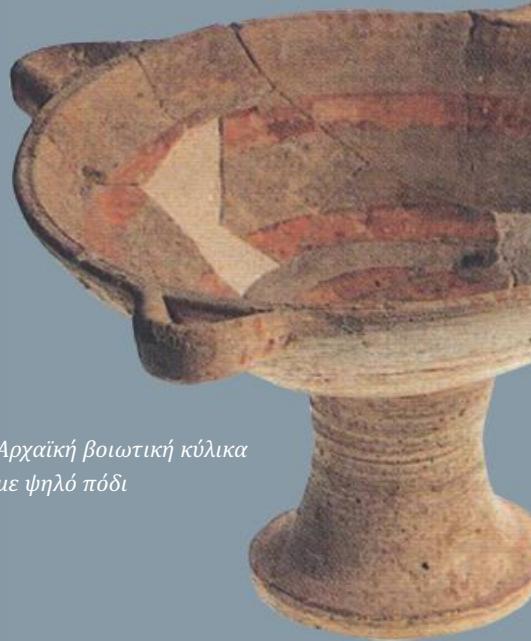
*Kαι καθώς ἔφευγε το φως
και ερχόταν βιαστικά το ηλιόγιομο φεγγάρι
ένα μικρό θεατρικό ανέβηκε εις τη σκηνή¹⁹
τον λόγο για να πάρει
Πίσω από μάσκες τραγικές
εκφραστικές και κωμικές
όλα ήταν θαυμάσια.
Ἐπαιζε και υπέροχα ο Απόλλωνας τη λύρα
και ένα ξένο συγκρότημα κερνούσε όλους μπύρα.
Είχαν αλλάξει οι καιροί!*

*O μάγος Ἀλμπερον¹⁹ λοιπόν
εφύλαγε έναν θησαυρόν
μα είχε στο στόμα μπιμπερόν
θήλαστρο για το γάλα*

18. Και ο Πάνας είχε σχέση με τη Μαντική, την οποία ασκούσε στην Αρκαδία, σε «συνεργασία» με τη Νύμφη Ερατώ.

19. Σύνθετο όνομα από τον βαγκνερικό Άλμπεριχ και τον σαιξπηρικό Όμπερον.

και... νάνο τον κορόιδευαν
 παιδιά τα πιο μεγάλα
 που έπαιζε με κοτιγιόν
 και δεν φορούσε παπιγιόν.
 Κι αυτός την ίδια τη στιγμή
 ντύνεται τραγοκεφαλή
 και όλα τα τρομοκρατεί
 με γάιδαρου μιλιά λαλεί
 και η κοιλάδα αντιλαλεί
 ακόμη από τα γέλια.
 Τα πάντα ήταν τέλεια.
 Τα πάντα ήταν μαγικά και γλώσσα τα ελληνικά.
 Στη γλώσσα κατοικούμε.
 Κάτω η πηγή κελαρυστή, τα χρώματα ουράνια,
 τα δέντρα είχανε καρπούς
 και τα τραγούδια είχαν σκοπούς.
 Όλοι κρατούσαν τον ρυθμό με κέφρι και ζωντάνια.
 Δάδες φωτίζαν το βουνό
 και όλα τα μικρά παιδιά κρατούσαν πυροφάνια.
 Οι μεγάλοι έστηναν χορούς και έκοβαν λουσούδια
 για να στολίσουν με αυτά έρωτες - αγγελούδια.
 • Και ξαφνικά ένας Πανικός, ο Πάνας ο Εξωτικός
 ήρθε τρελλός και ζωηρός να κλέψει το παιχνίδι.
 Είχε στα χέρια του αυλούς
 με ύμνους, πήδους παλαβούς
 έμοιαζε πότε με θεό και άλλοτε με γίδι.
 Κρατούσε κι ένα νόμισμα από το Παντικάπαιο

Αρχαϊκή βοιωτική κύλικα
με ψηλό πόδι

που είχε το πορτρέτο του.
Ήταν παλιό και λαμπερό
μα δεν το γνώριζε κανείς
και το 'βαλε στο πέτο του.
Ταράχτηκαν οι αγορές.
Δεν είναι τίποτα όπως χθες.
Μπερδεύτηκαν τα χρώματα, ήρθε δυσαρμονία,
στη Φύση αναταραχή, ακούω φόβο, ιαχή
μεγάλη αγωνία.
Ετοιμοπόλεμος καιρός
νύχτες εγκυμονούσες
όπου και να περνούσες
άνθρωπος αγνοούμενος
και καταπλακωμένος από βουνά επιταγών.
Αλλα τα ήθη της ζωής και άθλια των ταγών.
Και οι γνωστές μας εποχές έχουν αλλάξει φορεσιές
και οι άνθρωποι συνήθειες.
Τρομάξανε τα ξωτικά και όλα τα νεραϊδικά
πλήθυναν οι αλήθειες
μεγάλωσαν οι συμφορές, παντού σωρός χαλάσματα.
Ευημερούν οι αριθμοί.
Χάλασε ο κόσμος και οι ρυθμοί, ο ύπνος ταραγμένος
και στο μυαλό του καθενός, αλλόκοτα τα πλάσματα.
Επέστρεψε ο Ιανός
αμίλητοι οι οιωνοί και οι θεοί φευγάτοι.
Μήπως η τρίμορφη Εκάτη ξέρει στ' αλήθεια κάτι
ή μήπως το Μαντείο;

– *Be careful. The times they are a-Changin'*
τραγούδησε ο Bob και πήρε το βραβείο.
Ηρθαν τα άνω κάτω, σαλεύτηκε η Πυθία.
Και ο μάντης Κάλχας τι να πει
τι πρόβλεψη να κάνει;
«Όλοι μαζί μαγεύτηκαν και ζήσαν ίδια πλάνη».
«Ούτε εικών, ούτ' είδωλον
φάντασμα το παράπαν».
Ανθρώπων μέτρον χρήματα
και ο χρυσός το άπαν.
Μα ο Πάνας διασκέδαζε
και στο καζάνι έβραζε συσσίτιο για το πικ-νικ.
"Πάντα εγώ απολαμβάνω βλέποντας τα κάτω πάνω."
- Κι εγώ που απελπισιώ, δεν ξέρω τι να κάνω.
Πάνω σε κίτρινο κλαδί, γλαυκό πουλί πορτοκαλεί
και τον έρωτά του πλέκει μ' ένα κόκκινο λελέκι.
Απόρησαν οι λογικοί και ο Τειρεσίας τρέχει.
Ερχεται νύχτα φοβερή, ας κλάψουμε όλοι μαζί
να μη στερέψει και αυτή, η Κασταλία η πηγή
γιατί άλλη πια δεν έχει.
(Χειροκροτήματα και Bis.)
Ας κάνουμε κάτι μαζί για να σωθεί αυτή η Γη.
Ο κόσμος δεν αντέχει.
Bis Bis και άλλο... encore.
Μέσα στη φασαρία
ο Αιγιπόδης χάθηκε και η κορμοστασιά του.
Μόνο έμειναν
τα ίχνη του απ' την πατημασιά του.

Στο τέλος του προγράμματος, σαν έσβησαν τα φώτα, κατάκοποι οι προσκυνητές πλαγιάσανε στο χώμα. Κοιμήθηκαν στο άλσος. Τι κι αν δεν είχαν στρώμα; Τόσο πολύ λυτρωτικά ήταν τα δάκρυά τους, που ήλθε η Κορώνεια πάλι στα όνειρά τους, να τους κρατήσει συντροφιά.

Πήρε το νήμα από εκεί που το είχε αφήσει, στο οικογενειακό της δέντρο.

Γενεόγραμμα, το λένε οι ψυχολόγοι και θέλει γενναιότητα για να σκαλίσεις τα παλιά και να κοιτάξεις πιο βαθιά, στα μάτια τους προγόνους.

Μιλούσε τώρα για τις προγιαγιάδες της, από τα Λείβηθρα της Πιερίας, τις Λιβηθρίδες Νύμφες, όπως τις έλεγαν τα «έγγραφα» του σπηλαίου και εννοούμε τις δεκάδες αναθηματικές επιγραφές επάνω στον πηλό, σκαλισμένες με ένα αιχμηρό οστέινο εργαλείο, που παρακαλούσαν ή ευχαριστούσαν τις Νύμφες, για το καλό που έκαναν στους ανθρώπους.

Συγκινημένη η Κορώνεια, τους έδειξε τα πορτρέτα όλων των συγγενών. Πρώτα απ' όλα εκείνο της θείας Ειλειθύιας, θεάς του τοκετού, του θείου Ερμή, θεού του εμπορίου, αγγελιαφόρου των θεών και συνοδού των Νυμφών στα δάση και τις πηγές, για να προστατεύει τα νεαρά κορίτσια από τον τραγοπόδαρο θεό.

Περίεργη προσωπικότητα ο Πάνας, περίπου τραγική. Η Κορώνεια, ωστόσο, μιλούσε με συμπάθεια γι' αυτόν. Η τραγωδία του δεν είναι μόνο η δυσμορφία με τα κερατάκια στο κεφάλι, ούτε τα δύο κατσικίσια πόδια. Είναι κυρίως η διψυής υπόσταση, η ανθρώπινη και η ζωώδης, το απολλώνιο και διονυσιακό στοιχείο που πάσχιζε να ισορροπήσει μέσα του, ενώ ο ίδιος αγωνιά να προσδιοριστεί. Κι αυτή η κρίση ταυτότητας, όπως λέγεται, εικονογραφείται και συμπυκνώνεται σε ένα αδιαίρετο όλο, το Παν. Αξιοσημείωτο είναι ότι αυτό το σπάνιο «άτομο» έχει αποδεχθεί τη μοίρα του, με ιδιαίτερη αυτοπεποίθηση. Δεν δέχεται τίποτε λιγότερο από τις Νύμφες και δεν σταματά να επιμένει, ακόμα και όταν εκείνες απομακρύνονται έντρομες. «Τί ανασφαλείς που είναι καμιά φορά οι φυσιολογικοί», μοιάζει να σκέφτεται, σίγουρος για τον εαυτό του.

Ποιος άλλος μπορεί να σκαρφαλώσει τόσο εύκολα στο βουνό, να προηγείται στις ορειβασίες και να μαγεύει έτσι με τη μουσική του; Και ποια μπορεί να αντισταθεί σε αυτή τη μαγεία, Νύμφη, Νεράιδα ή θνητή;

Ο Πάνας ήξερε να παίρνει και τη μορφή του στεφανωμένου Διόνυσου, όταν χρειαζόταν να γίνεται μεγαλοπρεπής και να γοητεύει ακόμη πιο πολύ, σκορπίζοντας χαρά και δέος.

Ασκεί περίεργη γοητεία το διαφορετικό, ακόμη και όταν φοβίζει. Κυρίως τότε.

Ποιος ξέρει... Η ψυχανάλυση δεν έχει πει ακόμη την τελευταία της λέξη²⁰. Αργή διαδικασία. Και ενώ ξέρουμε την ειδικότητα του κάθε θεού, δεν ξέρουμε ακριβώς ποιος είχε το χάρισμα του ψυχολόγου-αναλυτή, να προσεγγίσει το φαινόμενο από όλες τις πλευρές.

Εκείνο το «γνώθι σαυτόν» στους Δελφούς πολλοί το υποπτεύονται, και τον Απόλλωνα ικανό να διώχνει τα σκοτάδια, κυρίως της ψυχής. Τη Μαία να εκμαιεύει και τη

θεά Ειλειθυία να ξεγεννάει, με ωδίνες, τον νέο εαυτό μας. Δεν ξέρω, αλλά μια σκέψη ομολογώ, καθώς κοιτάζω αυτήν την επιγραφή, ΕΛΕΘΥΙΑΣ ΗΙΑΡΩΝ,

χαραγμένη αριστοτεχνικά επάνω στο χείλος χάλκινου αγγείου

– σπάνιο δώρο της σπηλιάς, πολύτιμο για την ταυτότητα

του ιερού και για τη χρονολόγησή του

στην αρχαϊκή περίοδο.

Στο στόμιο του αγγείου η εγχάρακτη επιγραφή για το ιερό της Ειλειθυίας

20. Βλ. και του ακαδημαϊκού Βασιλείου Μαρκεζίνη, «Η αρχαϊκή ελληνική ποίηση: Επική, λυρική, δραματική - Με το βλέμμα καλλιτεχνών και ψυχολόγων», εκδ. Ι. Σιδέρη.

Με λίγα λόγια

Όταν οι θεοί ήρθαν να... καταλάβουν τις σπηλιές, οι άνθρωποι τις είχαν ήδη εγκαταλείψει, χωρίς ωστόσο να τις αφήσουν, ποτέ, για ειδικές περιπτώσεις και εξειδικευμένες χρήσεις. Σταδιακά, ο προϊστορικός άνθρωπος, από κυνηγός και τροφοσυλλέκτης έγινε καλλιεργητής και κτηνοτρόφος. Η ζωή αναπτύχθηκε έξω από τα σπήλαια, ακόμη και μακριά από αυτά, σε φυσικές οχυρώσεις και πολύ συχνά κοντά σε πηγές νερού, ποταμούς ή λίμνες, έως ότου η θάλασσα άρχισε να παίζει τον κυρίαρχο ρόλο.

Οι πρώτες σχεδίες έγιναν πλοία, μικρές και μεγάλες Οδύσσειες σημάδεψαν την καθημερινή ζωή των ανθρώπων, ενώ η Ομηρική Οδύσσεια σφράγισε την «παρουσία» των Θεών και των Ήρώων, μαζί με την ποίηση όλων των εποχών.

Εφευρέθηκε η Γραφή. Είχε βέβαια προηγηθεί η εμβληματική εφεύρεση του τροχού, επινόηση που είχε την τύχη να ακολουθεί τον άνθρωπο μέχρι σήμερα.

Ο τρόπος ζωής άλλαξε. Η περιουσία των ανθρώπων υπολογιζόταν πλέον όχι με τα ζώα που κυνηγούσαν και σκότωναν, αλλά per capita, δηλαδή με τα κεφάλια των ζώων που διέθεταν, ανοίγοντας μεγάλο... κεφάλαιο στην ιστορία του κόσμου. Η ανταλλαγή αγαθών έβαλε τις βάσεις για το εμπόριο, η χρήση της ζυγαριάς το εξυπηρέτησε και η κοπή νομίσματος το διευκόλυνε επί αιώνες, μέχρι τώρα που οι συναλλαγές έγιναν ανέπαφες, αλλά καθόλου ανώδυνες.

Εν τω μεταξύ, ο Οδυσσέας έγινε το σύμβολο της περιπλάνησης στη ζωή και στη λογοτεχνία, ενώ η Ιθάκη παραμένει πάντα ο νοητός προορισμός, ανεξάρτητα από το νησί, με τον Αλεξανδρινό ποιητή να αναρωτιέται έμμεσα: «Οι Ιθάκες τι σημαίνουν».

Έτσι πορεύτηκε ο κόσμος: η οικονομία και το άγνωστο γεννούσαν τα ταξίδια και τον πολιτισμό, η Ανάγκη τους πολέμους, ενώ το «αφήγημα» και ο Μύθος έδιναν πλούσια κάλυψη, όπου υπήρχε... λόγος. Και για τα σπήλαια υπήρχε πάντα ένας ρόλος ή ένα όνομα, όπως η σπηλιά του Κύκλωπα, του Φιλοκτήτη κ.λπ.

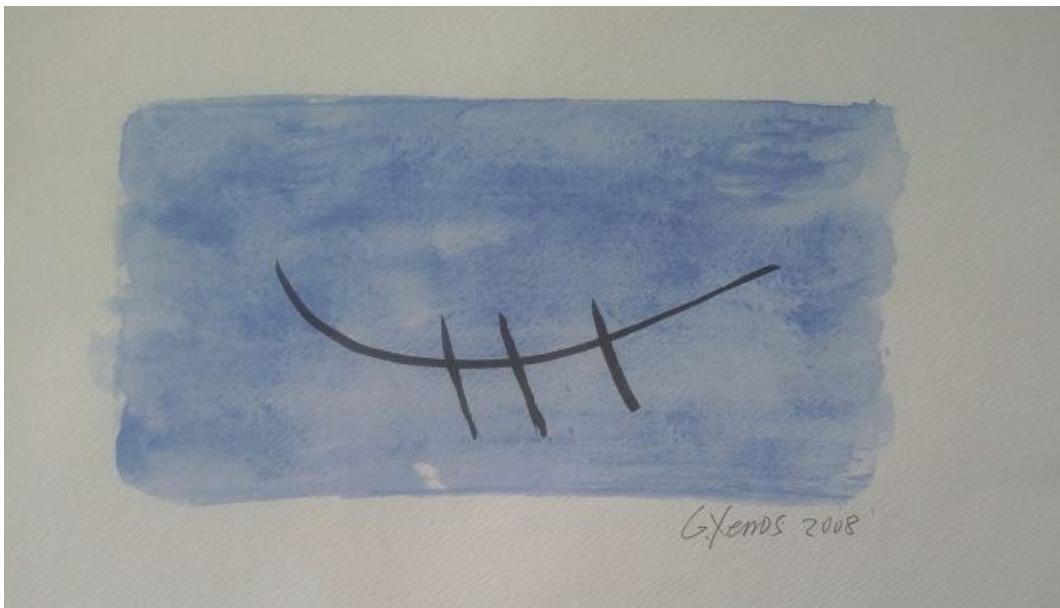
Αργότερα, έξω στην κοινωνία, εδραιωνόταν η αντίληψη των θεσμών και η δημοκρατία των ανδρών ή του ενός ανδρός, με εξαιρετικές στιγμές, αλλά και εξαιρέσεις.

Γεννήθηκε το Θέατρο, η Τραγωδία, η Κωμωδία, οι Ναοί, οι Τέχνες, η γλυπτική, η ζωγραφική.

Τα σπήλαια πάντα εκεί. Και οι γυναίκες στον ρόλο τους.

Τα πάντα ήταν τέλεια, όπως σε κάθε ακμή.

Μα η τελειότητα διαρκεί, όσο κρατάει το όνειρο.

Μια από τις «Τριήρεις» του Γιώργου Ξένου.

Για το χειμωνιάτικο ταξίδι του Άκτιου Πάνα στη Σικελία.

Του κρατερού σε όλο το σύμπαν, σε ουρανό και θάλασσα.

Οι Λειβηθρίδες Νύμφες

Μόλις ξύπνησε ο Ορέστης, το άλλο πρωί,
θυμόταν αμυδρά ότι η Κορώνεια τους είχε δώσει
και ένα μικρό φυλλάδιο, για να το μελετήσουν
σπίτι τους. Όσο και αν έφαξε βέβαια, δεν το βρήκε
πουθενά. Ήταν φυσικό. Κατέφυγε στο Διαδίκτυο.
Ουσιαστικά, βρήκε μια επανάληψη της ξενάγησης
αλλά πιο χειροπιαστή, με λιγότερο συναίσθημα και
περισσότερα στοιχεία.

Διαφέρουν πάντα οι εκδοχές των ιστοριών από
άνθρωπο σε άνθρωπο. Πόσο μάλλον από Νεράιδα
σε άνθρωπο.

Εννοείται ότι η αξιοπιστία των κοινών σημείων,
όπου υπάρχουν, όταν ισχυροποιείται με στοιχεία,
γίνεται απόδειξη. Και όσο περισσότερες αποδείξεις
υπάρχουν, τόσο καλύτερα τεκμηριώνεται το συμπέρασμα.

Αφήνοντας στην προϊστορία το σπήλαιο, που τότε δεν είχε όνομα, ας μην
φανταστούμε ότι ο χώρος έμεινε για πολύ ελεύθερος.

Η Φύση, λένε, δεν αγαπάει τα κενά. Σύντομα το ανακάλυψαν οι Νύμφες και του
πρόσφεραν το όνομά τους, Λειβηθρίδες²¹. Συχνά κατέφευγαν εκεί, κυνηγημένες από τον
Πάνα, για να του ξεφύγουν και πάλι από τον ανοικτό φεγγίτη που εκείνος, βέβαια, δεν
μπορούσε να χρησιμοποιήσει με την ίδια άνεση, παρά την ειδική κατασκευή των
ποδιών του. Ισως και εξαιτίας αυτής.

Αναθηματική επιγραφή στις
Λειβηθρί(α)δες σε αρχαϊκό ειδώλιο

21. Στον Παυσανία, αναφέρονται ως Λιβήθριαι νύμφαι, στον Στράβωνα ως Λειβηθρίδες και στις επιγραφές του σπηλαίου με διάφορους τύπους.

Αλλά επειδή τέτοιες περιπέτειες δεν είναι ποτέ αθόρυβες, θορυβήθηκαν πολύ και οι βοσκοί που περνούσαν από το μονοπάτι και άκουγαν συχνά τις νύχτες τη χαρά ή τον φόβο των Νυμφών και τα παιχνίδια τους στο φεγγαρόφωτο, όταν ο Πάνας έπαιζε μουσική και χόρευαν εκείνες. Το είπαν και στους άλλους το περίεργο, εκείνοι στις γυναίκες τους, και όλοι μαζί αποφάσισαν να δουν τι συμβαίνει επιτέλους στα γαιόκτιστα υπόγεια.

Κοίταζαν μέσα, αλλά δεν ήταν καθόλου εύκολο να καταλάβουν. Χρειάστηκε να πάνε πολλές φορές για να νικήσουν τους φόβους τους. Έφεραν δάδες για το σκοτάδι και πολύ αργότερα πήλινα λυχνάρια με ψηλό πόδι.

Αναβαν φωτιά σε ένα τριποδικό σκεύος έξω από τη σπηλιά, σαν σήμα για τους δικούς τους, και προσπαθούσαν να μάθουν όσο γίνεται περισσότερα γι' αυτό το μυστηριώδες κοίλωμα στην καρδιά του βράχου.

Οι πληροφορίες έλεγαν ότι εκτός από τις Νεράιδες²² της περιοχής, είχαν έλθει και άλλες Νύμφες, "πρόσφυγες" από τον Όλυμπο, όταν δεν μπορούσαν να μένουν πια εκεί. Τους άρεσε πολύ το τοπίο αυτό, με την πλούσια βλάστηση και τα νερά. Λείβηθρα σημαίνει ρείθρα, έφυδρα χωριά και υδάτινες ροές.

Είναι θεϊκό βουνό ο Ελικώνας.

Τους θύμιζε τον τόπο της καταγωγής τους, την Πιερία²³, που είχαν αναγκαστεί να εγκαταλείψουν και αποφάσισαν να εγκατασταθούν εδώ, βρίσκοντας φιλοξενία στην περιοχή και ειδικά στο σπήλαιο.

Όσο και αν φαίνεται απίθανο, ακόμη και οι Νύμφες μεταναστεύουν σε άλλον τόπο, όταν υπάρχει ανάγκη.

Και το όνομά τους, Λείβηθρίδες, πολύ δύσκολο, όπως κάθε ξένου σε άλλον τόπο, πώς να το προφέρεις εύκολα και πώς να το γράψεις χωρίς λάθος. Ένα όμως είναι βέβαιο. Αφού είχαν όνομα, σημαίνει ότι υπήρχαν.

22. Οι Νεράιδες με τις Νύμφες συγχέονται σε πολλά κείμενα, και στον Βιργίλιο με τις Μούσες.

23. Ο Ησύχιος, στο λήμμα Λείβηθρα, αναφέρει τόπο στη Μακεδονία και στον Ελικώνα.

Σίγουροι για το συμπέρασμά τους, ονομάζομαι άρα υπάρχω, οι «γείτονες», πρώτοι, πήγαν να τις καλωσορίσουν. Ο θαυμασμός πάντα κινούσε τους ανθρώπους. Διά το θαυμάζειν, έλεγαν οι αρχαίοι, ταξίδευαν οι άνθρωποι, και αυτό το σπήλαιο ήταν πράγματι θαυμάσιο και θαυμαστό, οι Νύμφες αξιολάτρευτες και οι επισκέπτες ευγενικοί και γενναιόδωροι:

Έφεραν δώρα που έφτιαχναν με τα χέρια τους. Και είχαν φτιάξει τι άλλο; αγγεία κάθε είδους και ειδώλια. Την ανθρώπινη φιγούρα, όπως μπορούσαν, απλή, σχηματική και μικρή, όσο χωρούσε στην παλάμη τους.

Έγραφαν και το όνομα των Νυμφών επάνω για να ισχυροποιήσουν το αίτημα ή τις ευχαριστίες τους, ενώ απέφευγαν διακριτικά να γράψουν το δικό τους όνομα, εκτός από ελάχιστες εξαιρέσεις. Οι Νύμφες, άλλωστε, θα ήξεραν ποιος πήγε να τις "φιλέψει" και πότε, ποιος προσευχόταν και γιατί.

Με τα χρόνια, η σχέση τους εδραιώθηκε. Τη φιλία τους ζήλεψε ακόμη και η Νύμφη Κορώνεια. Εκείνη είχε δικό της κτήμα στην περιοχή, 40 στάδια μακριά (7,5 χλμ.), λέει ο περιηγητής Παυσανίας, αλλά η σπηλιά έχει άλλη χάρη. Έτσι, όταν οι φίλες της την κάλεσαν να μείνει μαζί τους, και βέβαια δεν αρνήθηκε.

Χάραξαν τιμητικά το όνομά της στον βράχο, ΝΥΜΦΗ ΚΟΡΩΝΕΙΑ –σώζεται ακόμη– δεξιά καθώς μπαίνουμε στην είσοδο, για να ξέρουν όλοι ότι βρίσκεται εκεί, ενώ οι αναθηματικές επιγραφές στις Λειβηθρίδες, στον Ερμή και τα πορτραίτα του Πάνα, βεβαιώνουν κατηγορηματικά τη «συνύπαρξη» Θεών, Νυμφών και ανθρώπων στον ίδιο χώρο.

Οι θεοί που ήθελαν να κατέχουν τα πάντα, δεν μπορούσαν να περιμένουν, πολύ, έξω από αυτό το θαυμάσιο άντρο. Ακόμη και ο Δίας ήταν πλέον γείτονάς τους, εκεί στην

Μενδοσανιδόχημα ειδύλλιο 4ου αι. π.Χ. (Μουσείο Θηβών)

κορυφή του βουνού για να εποπτεύει από ψηλά.

Μπορεί η κατοικία του να ήταν στον Όλυμπο, αλλά στον Ελικώνα είχε "εξοχικό βωμό", ο Αιγίοχος²⁴, όπως τον λέει, με νόημα, ο Ησίοδος στη Θεογονία.

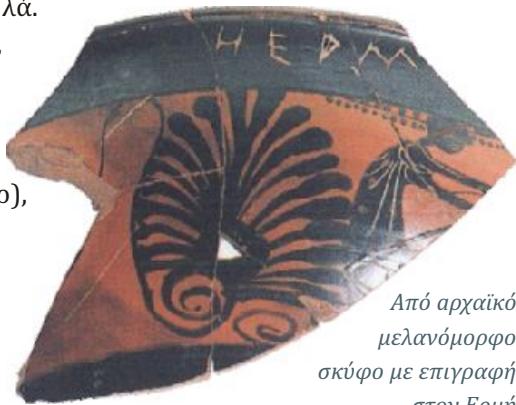
Για την καλή μητέρα Δήμητρα (Γη + Μήτηρ), την Περσεφόνη και τον Πλούτωνα, θεό του κάτω κόσμου, ένα σπήλαιο ήταν το ιδανικό περιβάλλον (Αδης - Αἴδης = αόρατος) αλλά και για την Άρτεμη του κυνηγιού και τον Ερμή ψυχοπομπό. Ακόμη και η Αφροδίτη με τον Έρωτα δεν έλειπαν από αυτό το κατάλυμα, για άλλους λόγους.

Για τον Πάνα δεν συζητείται, ήταν το «σπίτι» του. Και όταν, αργότερα όλοι μαζί, ξαναγύρισαν στην κορυφή του Ολύμπου, τυλιγμένοι στην αχλύ του μύθου τους, μαζί με τα δώρα που είχαν δεχτεί, άφησαν και τη μαρτυρία της λατρείας τους και πέταξαν ελεύθεροι από κάθε βάρος.

Άφησαν βέβαια εκεί υλικό για ένα αφήγημα παραμυθένιο και ονειρικό, αληθινό όσο η ιστορία, θραυσματικό και εύθραυστο όσο ο πηλός και ο άνθρωπος.

Εν τω μεταξύ, οι άνθρωποι για αιώνες, ακολουθώντας την παράδοση και το ίδιο μονοπάτι, δεν σταμάτησαν να πηγαίνουν στις γιορτές, όταν είχε καλό καιρό, να επισκέπτονται τις Νύμφες και τους Θεούς, σαν να ήταν φίλοι και να ζητάνε τη βοήθειά τους, για τη γονιμότητα της γης και των ανθρώπων, για το καλό των γυναικών, των παιδιών, αλλά και των ζώων, που ήταν τόσο πολύτιμα για τη ζωή τους. Τα πάντα τότε ήταν αγνά. Το χώμα, τα νερά και οι συνειδήσεις.

Οι αρχαίοι ήταν ευτυχείς στην αυτάρκειά τους και στην αδυναμία τους να βλάψουν

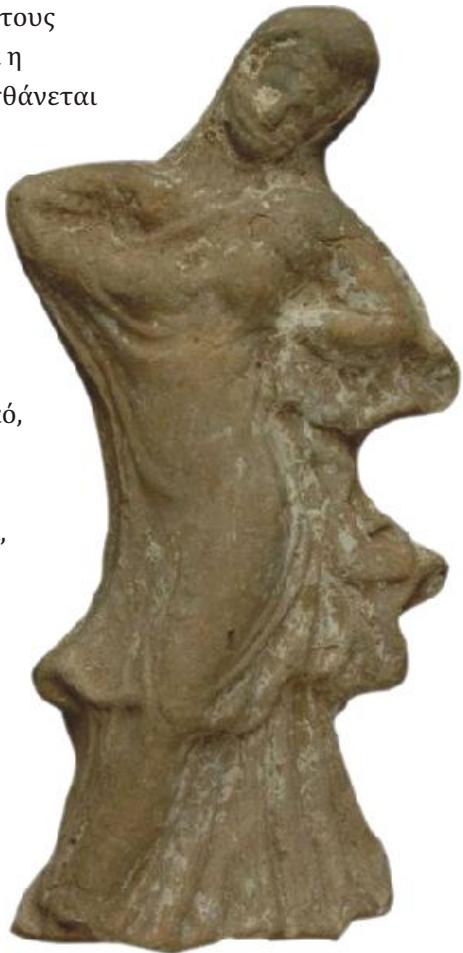
Από αρχαϊκό
μελανόμορφο
σκύφο με επιγραφή
στον Ερμή

24. Ο έχων την αιγίδα (θώρακα από δέρμα αιγός). Μεταφορικά, σήμερα, η αιγίδα δηλώνει την προστασία κάποιου προσώπου ή φορέα.

το περιβάλλον. Αγαπούσαν τη Φύση και λάτρευαν τους θεούς με τις ιδιότητες που τους είχαν προσδώσει για τη δική τους ασφάλεια και προστασία. Πρέπει να είχε οικειότητα η επικοινωνία τους και μία τρυφερότητα, που την αισθάνεται κανείς μέχρι σήμερα, γνωρίζοντας τον κόσμο των συναισθημάτων μέσα από τα ευρήματα ...

Γιατί, ανασκαφή, εκτός των άλλων, σημαίνει αίσθηση των πραγμάτων και επαφή με το "πνεύμα του τόπου και της εποχής".

Και αυτή η αίσθηση ζωντανεύει το παρελθόν και «βλέπεις» τους προσκυνητές να αφήνουν με ευλάβεια ή να απορρίπτουν με θόρυβο, τελετουργικό, κάθε λογής πήλινα μικροαντικείμενα, μικύλλα όπως λέγονται, έπιπλα, ειδώλια, παιγνίδια και ένα σωρό χαριτωμένα ποτηράκια (κοτυλίσκες) σαν σφηνάκια, για να πίνουν και οι Νύμφες κάτι, κουρασμένες από τον αιώνιο χορό τους τις νύχτες.

Ειδώλιο "χορεύτριας" της Υστερης Κλασικής Εποχής

Pan, 1948, Pablo Picasso

Το αγόρι που ερωτεύτηκε τις Νύμφες

*Αγάπη, είναι η μόνη λέξη
που μπορεί να κάνει την ιστορία αληθινή*
Antoine de Saint-Exupéry, Ο μικρός πρίγκηπας

Ελικώνας, 2.500 χρόνια από τότε, φθινόπωρο.

Μια ηλιόλουστη ημέρα που προβλεπόταν εκδρομή στο πρόγραμμα του Υπουργείου Παιδείας, ο δάσκαλος του χωριού οργάνωσε πεζοπορία στο βουνό και μάθημα για τη βιοποικιλότητα.

Πολύς λόγος τελευταία για τη "σημασία της άγριας Φύσης στην επιβίωσή μας", ειδικά από Βρετανούς ερευνητές. Και τα σχολεία παρακολουθούν τις εξελίξεις με πολύ ενδιαφέρον.

Καθώς περνούσε η ομάδα, έξω από το σπήλαιο, ένα ευκίνητο αγόρι με ίσκιο ελαφρύ και έξυπνα πόδια, ξέφυγε από την προσοχή των άλλων και πλησίασε την είσοδο της σπηλιάς για να ρίξει μέσα μια πέτρα (κακιά συνήθεια).

Ωστόσο η πρόκληση μεγάλωσε όταν, σχεδόν αμέσως, ακούστηκε ο ήχος ενός κουδουνιού, από αυτά που φοράνε στα αιγοπρόβατα για να μην χάνονται. Το αγόρι, φυσικά, δεν έβλεπε το ζώο, αλλά όσο άκουγε το κουδούνισμα, τόσο αισθανόταν το κάλεσμα πιο έντονο, μαζί και την επιθυμία του να βρεθεί στο εσωτερικό της σπηλιάς.

Χωρίς να ειδοποιήσει κανέναν (απαράδεκτο) και όταν οι συμμαθητές του ξεμάκρυναν αρκετά, βρήκε την ευκαιρία να τρυπώσει, κυριολεκτικά, μέσα από ένα μικρό άνοιγμα στον βράχο. Μάταια τον αναζητούσε η συντροφιά του για ώρες. Λες και άνοιξε η Γη, έλεγαν όλοι, και ο δάσκαλος, διπλά ανήσυχος.

Και βέβαια είχε ανοίξει η Γη. Όταν λέμε σπήλαιο, αυτό εννούμε, ρωγμή στη γη, πόσο μάλλον σπηλαιοβάραθρο, όπως εδώ, ακόμη βαθύτερα. Αλλά δεν άνοιξε η Γη για χάρη του. Χιλιάδες ή και εκατομμύρια χρόνια το νερό, αργά αλλά συστηματικά, διαβρώνει το

πέτρωμα, εισχωρεί και διανοίγει κοιλώματα, διαδρόμους, αίθουσες και τις στολίζει με σχήματα περίεργα, σαν ζώα και πουλιά, σαν Θεούς και Νύμφες.

Ένας ναός της Φύσης είναι το σπήλαιο. Και οι άνθρωποι το γεμίζουν με τάματα και ευχές, πλέκουν μύθους που γαληνεύουν την ψυχή και βοηθάνε τα παιδιά να ονειρεύονται²⁵.

Και ο Δημήτρης ούτε θυμάται πόσο έμεινε εκεί, παραδομένος στο δικό του απίστευτο όραμα.

Μιλάμε για πλήρη ταύτιση: Ένιωθε κιόλας έντονη την ενόχληση στις μύτες των παπούτσιών σαν να μη χωρούσαν τα πόδια του μέσα, και τα νύχια έσπρωχναν με δύναμη προς τα έξω, έτοιμα να τρυπήσουν τις ελβιέλες.

Έντρομος έφερε τα χέρια στο κεφάλι του ψηλαφίζοντας δύο μικρά εξάρματα, έτοιμα να φυτρώσουν! Ναι σωστά καταλάβατε... Πανικόβλητος έψαξε και στην τσέπη του, πήρε τη φλογέρα και άρχισε να παίζει. Αυτό ήταν...

Από έξω ακούστηκε, απειλητική, η σφυρίχτρα του δασκάλου, σαν να απαντούσε θυμωμένα στις δικές του ανέμελες νότες.

Το όνειρο είχε φύγει πια, αλλά είχε αφήσει τις εικόνες του. Ήξερε ότι ήταν δύσκολο να τον πιστέψουν, έτσι συμβαίνει συχνά. Εκείνος τουλάχιστον είχε καταφέρει το ακατόρθωτο. Τις Νύμφες είναι εύκολο να τις φανταστείς, αδύνατο να τις πιάσεις, δύσκολο να τις δεις, εκτός αν έχεις την αθωότητα παιδιού, τη δύναμη πιστού ή το πείσμα ερωτευμένου.

Ετούτος και ο παράφρονας με νου πυρακτωμένο

πλάθουν και βλέπουν πράγματα, που ο λογικός

και ο ψύχραιμος δεν έχουν ιδωμένα.

25. Στη σύγχρονη σκληρή πραγματικότητα, Dreamers ονομάστηκε το πρόγραμμα του Προέδρου Ομπάμα, για τα παιδιά των παράτυπων μεταναστών στις ΗΠΑ, που ονειρεύονται ένα καλύτερο αύριο. Ήδη ο Τραμπ αναζητεί νομοθετική λύση.

«I had a dream», ήταν η εμβληματική φράση του Martin Luther King στον δικό του αγώνα.

Όχι, δεν είναι μαντινάδα. Είναι μια σαιξπηρική εκδοχή, που ερχόταν από μακριά.

Το παιδί ανταποκρίθηκε αμέσως και με έμπνευση:

Αχ!! Αλμπερόν μου, τι είναι αυτό που είδα στο όνειρό μου,

ανθρώπου νους δεν το μπορεί ούτε να το αφηγηθεί.

Σαν μπήκα μέσα στη σπηλιά πίστεψα πως θα έμενα

για μια στιγμή αιώνια,

αφού είχα τόσο ερωτευτεί τη θεϊκή Κορώνεια.

Έλα γλυκειά μου μια αγκαλιά να σε κοιμίσω με φιλιά

και να σου πλέξω τα μαλλιά με ρόδα και κισσό.

Το σκότος δεν θα φοβηθώ και θα σε πάρω από τη Γη

να πιάσουμε ουρανό.

Κι αν προτιμάς εδώ σιμά και θέλεις παρακάλια

θα πεταχτούμε πιο κοντά στης Θίσβης τα παράλια ...

Όταν, επιτέλους, ο Δημήτρης βγήκε ξανά στο φως, γεμάτος χαρά, λασπωμένος, με σκισμένο τζιν και γδαρμένα γόνατα, είχε μια φοβερή λάμψη στο πρόσωπο. Οι δικοί του δεν πίστευαν στα μάτια τους. Ούτε μαλώματα, ούτε τίποτα. Μόνο μια καλή περιέργεια (υπάρχει και αυτό το είδος!).

Κι εκείνος, μόλις βρήκε την ανθρώπινη μιλιά του, άρχισε να περιγράφει, όπως θυμόταν, τη συνάντηση με τις Νύμφες σαν να ήταν ακόμη μέσα στο όνειρο. Σκόρπιες συλλαβές σε θραύσματα από φράσεις, σαν εκείνα τα σπασμένα κεραμεικά που ήταν σκορπισμένα στο χώμα.

— Και όμως την είδα, είπε, αέρινη, ξανθιά, υπέροχη. Οι φίλες της πανέμορφες και αυτές να κοιμούνται ήσυχα σε μια γωνιά. Και ο άλλος ήταν εκεί, πασχίζοντας να κρύψει την ασχήμια του, πίσω από ένα σταλαγμίτη, ο θρασύδειλος.

Είδα τον Πάνα, είπε απότομα, προκαλώντας πανικό σε αυτούς που τον άκουγαν. Τα κατσικίσια πόδια του, δεν άφηναν καμιά αμφιβολία. Τον έχω δει στο google, είναι ολόιδιος.

Ακολούθησε χαμός.

— Ποιον Πάνα, βρε Δημήτρη; Το κατσίκι του κυρ Κώστα είδες, που το ψάχνει ο έρημος, δυο μέρες.

— Πού ήτανε, παιδί μου, το διαβολεμένο, ρώτησε ο βοσκός που έφτασε κουρασμένος σέρνοντας πίσω του βαρύ το πλούσιο κοπάδι. Έτσι και το βρω, θα το σφάξω, στο γόνατο. Θα φωνάξω τους χωριανούς να το ψήσουμε, όπως έκαναν οι αρχαίοι. Θα μοσχοβολήσει ο τόπος, να ευφρανθεί και ο Δίας, εκεί ψηλά στον Βωμό.

Ο Δημήτρης ήταν έτοιμος να βάλει τα κλάματα, όχι μόνο από την κούραση. Έβγαλε από την τσέπη του κάτι χειροπιαστό: δύο πήλινα, λεπτά ποδαράκια, σαν κοκκαλάκια από νεράϊδα και ένα καλοχτενισμένο κεφαλάκι, με κορδέλα στα μαλλιά. Και το καλύτερο: δύο πόδια τράγου από πηλό.

— Και αυτό όνειρο είναι; είπε με θλίψη.

Τότε στενοχωρήθηκε ο δάσκαλος ακόμη περισσότερο: αυτά δεν τα παίρνουμε στις τσέπες μας, είπε αυστηρά, τα αφήνουμε επί τόπου και τα φωτογραφίζουμε, εάν μπορούμε. Τώρα θα ειδοποιήσουμε την αστυνομία και αύριο το πρωί θα τα παραδώσουμε στην αρμόδια Υπηρεσία.

Πράγματι. Εκεί τα παρέλαβαν, έδωσαν ένα αποδεικτικό έγγραφο στον δάσκαλο και προσπάθησαν να εξηγήσουν στον Δημήτρη τί ήταν εκείνο που είχε βρει: Τα πόδια από ένα ειδώλιο του Πάνα και τα μέλη από ένα νευρόσπαστο, μια πλαγγόνα.

— Έτσι έλεγαν την κούκλα οι αρχαίοι, αλλά πρόσεχε καημένε μου, μην πεις πλαγγόνα καμιά συμμαθήτριά σου, γιατί μπορεί να θυμώσει, που δεν γνωρίζει τη λέξη και να βρεις τον μπελά σου, είπε ο δάσκαλος.

Στη συνέχεια του ζήτησε μία έκθεση.

Υποσχέθηκε ότι θα τη διάβαζε σε όλες τις τάξεις του σχολείου και τον συμβούλεψε να ξεκουραστεί.

Ο μικρός εξερευνητής κοιμήθηκε με ανάμεικτα συναισθήματα εκείνο το βράδυ: πανευτυχής από την εμπειρία και απογοητευμένος, αφού δεν μπορούσε να πείσει ούτε τους φίλους του. Μεγάλο κεφάλαιο η εμπιστοσύνη ανάμεσα στους ανθρώπους.

Τη νύχτα που ακολούθησε, οι παραστάσεις της προηγούμενης ημέρας κυριάρχησαν

στον ύπνο του και έπλεξαν καινούριες ιστορίες, χωρίς να ξεμπλέξουν τις παλιές. Ο ίδιος, λέει, στεκόταν στη μεγάλη είσοδο της σπηλιάς. Πότε σαν φύλακας άγγελος για τις νεράιδες, πότε σαν ξεναγός, όπως έκανε η Κορώνεια. Αλλάζοντας στολή κατά περίπτωση. Τα ρούχα είναι σοβαρή υπόθεση. Δηλώνουν πολλά και η στολή περισσότερα.

• Πρέπει να ήταν άνοιξη. Μια ατελείωτη πομπή από προσκυνητές ανέβαινε προς το σπήλαιο, από την πλευρά της θάλασσας και άλλη μία ερχόταν από το μονοπάτι του βουνού. Θα συναντιόντουσαν στο πλάτωμα έξω από την είσοδο, ενώ εκείνος θα κανόνιζε να μπουν με τη σειρά, σιωπηλοί και λίγοι - λίγοι από τις δύο πλευρές, να μην ταράξουν τον ύπνο των Θεών και της καλής Νεράιδας.

Με ελαφρά ενδύματα στους ώμους και χαμόγελο στα χείλη, οι πιστοί έδειχναν ευτυχείς. Στα χέρια καρποί, αγγεία, ειδώλια, μικρά ζώα και πτηνά. Τί ήταν ζωντανό και τί όχι, δεν έχει σημασία. Στο όνειρο είναι όλα αληθινά, ακόμα και οι Νύμφες.

• Με τη δροσιά της Νεράιδας ακόμη στα χείλη, ο Δημήτρης ξύπνησε ενθουσιασμένος. Τα έγραψε όλα στην έκθεση. Ούτε πεινούσε, ούτε διψούσε. Βιαζόταν να καταγράψει τις εικόνες με κάθε λεπτομέρεια. Αν μπορούσε, θα τις ζωγράφιζε κιόλας. Έβαλε μαζί τη σκηνή με την Κορώνεια και τις φίλες της, που τις "έσωσε" από τον Πάνα στο όνειρο της προηγούμενης μέρας, και ήταν υπερήφανος, γιατί απλά ήταν ερωτευμένος.

Ο έρωτας τα εξηγεί όλα, χωρίς να δικαιολογεί τίποτε.

Στο σχολείο, όμως, ελάχιστα είχαν ακούσει για την αναλυτική ερμηνεία των ονείρων και γελούσαν με την ψυχή τους, όσο ο Δημήτρης διάβαζε την έκθεση.

— Άκου τι λέει ο Νεραϊδοπαρμένος²⁶, είπε ένας μαθητής, και τον ακολούθησαν οι άλλοι. Έγινε το παρατσούκλι του αυτό, απέκτησε nickname. Το bullying αναπόφευκτο. Έχει πολλές πτυχές η βία.

26. Νυμφόληπτος είναι η αντίστοιχη λέξη των αρχαίων. Υπάρχει και σπήλαιο στη Βάρη Αττικής με το ίδιο όνομα και ανάγλυφη φιγούρα νέου στον βράχο, έργο του Θηραίου Αρχέδαμου.

*Ζήλεψε και θανάσιμα η συμμαθήτριά του, που την
αντικατέστησε η Νύμφη στα όνειρά του.
Έκλαψε, ξαναέκλαψε, έφυγε θυμωμένη
και ο ύπνος δεν την έπιανε, μέχρι την επομένη.
Όμως, σαν ήλθε εκείνος να τη δει,
την κοιμισμένη έκανε, ολόκληρη ημέρα
Τρόμαξε το παιδί, ταράχτηκε η γαλήνη
το πείσμα της τον ξέκανε, δεν ήθελε να μείνει.
Και η άλλη, έτσι που μπλέχτηκε, δεν ξέρει τι να κάνει,
μέχρι που ήρθε να τη βρει, η ίδια η Κορώνεια, επάνω στο ντιβάνι.*

— Ο έρωτας θνητών και Νεραϊδών είναι ονειρεμένος, μα στην πραγματικότητα είναι απαγορευμένος. Είναι σκιά τα ξωτικά, που έρχονται στον νου σας. Δεν έχουν αίμα, ούτε αγκαλιά, δεν μοιάζουν του εαυτού σας.

Το κάθε είδος, χωριστά, η Φύση το 'χει κάνει.

Να χαίρεται ο άνθρωπος τον άνθρωπο
και ο Θεός λιβάνι.

Εγώ έχω αλλού δουλειά
να τραγουδάω με τα πουλιά
να παίζω στο φεγγάρι
και με ελαφρύ ποδάρι να τρέχω στο χορτάρι
για να μυραίνω με δροσιά την κάθε χορτοπερασιά.

Μα και το σπουδαιότερο: Είμαι αλλού δοσμένη.

Του άλλου τι του μένει; Μόνο η ονειροφαντασιά!

Κι ο Πάνας πήγε να τον βρει, ζήτησε εξηγήσεις:

— Δημήτρη, την Κορώνεια να μην παρενοχλήσεις.
Δεν είναι διόλου φιλικό. Δεν δείχνει εμπιστοσύνη.

Το μέτρο το ξεπέρασες,

θα φθάσεις και στην ύβρι;

Αυτή ανήκει στις σπηλιές

στα δάση, στους λειμώνες

στην ορεινή τη Δίβρη.

Αν απ' το περιβάλλον της θα τηνε ξεριζώσεις

ό, τι της δίνουν τα βουνά δεν θα μπορείς να δώσεις.

Θα δυστυχήσεις η δύστυχη και πώς θα τηνε σώσεις;

— Δημήτρη μου, τι το 'θελες Κορώνεια ν' αγαπήσεις;

Υπάρχουν νύφες γύρω σου.

Η Αλεξάνδρα, η Στέλλα

η Νέλλη, η Κατερίνα

και κάθε άλλη κοπέλα.

Η Νύμφη έχει ευθύνη

να προστατεύει τη σπηλιά

και να φυλάει τον Πάνα

μην κάνει και καμιά ζημιά.

Σεβάσου την εκείνη

να μείνει απερίσπαστη

εις τα καθήκοντά της

μακριά από οικογενειακά,

έγνοιες και σπίτια αστικά.

Η Θέση της είναι αλλού

ψηλά στο τόξο του ουρανού.

Η σχέση σας είναι στον νου

ελεύθερη από δεσμούς

και άλλα πιεστικά.

Πλαγόνα, αρχές 5ου π.Χ. αι.

Τέρμα οι παρεξηγήσεις.

Και το παιδί συμφώνησε, πως για να ευτυχήσεις
πρέπει πάντα να σέβεσαι την άλλη και τον άλλον
και τις συνθήκες της ζωής, μα και το περιβάλλον.

Επέστρεψε στη φίλη του.

— Καλή μου Τιθορέα

Πόσο η ζωή είναι υπέροχη
πόσο η ζωή είναι ωραία.

Τώρα πια το κατάλαβα πως και για τον καθένα υπάρχει μία καλή Θεά. Θα κάνουμε
παρέα, δεν θα σ' αφήσω μόνη. Τ' ορκίζομαι στη μάνα μου, τη σεβαστή Ερμιόνη.

Η Ρέα πάντα δύσπιστη, τα πράγματα μοιραία:

— Και στην Κορώνεια πίστη ορκίστηκες, μα τώρα τα αλλάζεις, και τη Νεράιδα της
σπηλιάς, λες πως τη θυσιάζεις.

— Εμείς οι αγριοβοσκοί ξέρουμε ψέματα πολλά να λέμε, μα ξέρουμε, αν θέλουμε, να
λέμε και αλήθεια²⁷.

Γιατί δεν με πιστεύεις

όταν με ειλικρίνεια γλυκόλογα σου λέω

όταν αγάπη σου ορκίζομαι και κλαίω;

— Δημήτριε, τα λόγια σου τα λυρικά
με δάκρυα συνοδεύεις.

Αλλά και αυτά γεννήθηκαν για να με κοροϊδεύεις.

Οι όρκοι σου αέρας

και αν τους ζυγίσεις για καλά

με αντίβαρο αλήθεια

Θα είναι τόσο ελαφροί

27. Από το σαιξπηρικό Όνειρο καλοκαιρινής νύχτας.

όπως και τα ψιμύθια.

— Αγαπημένη Ρέα, να με πιστέψεις σου ζητώ.
Μιλάω με την αλήθεια που είχαν πάντα οι μύθοι
και με τη σοβαρότητα που έχει το παραμύθι.

Άγονος ο αγώνας
και αποτέλεσμα μηδέν
θα 'ρχόταν ο χειμώνας.

Τα πράγματα ήταν σοβαρά. Οι γονείς του Δημήτρη αποφάσισαν να τον στείλουν στους παππούδες μέχρι να βγει από το όνειρο που κράτησε έναν χρόνο...

Με σπίτι στον Αιγόκερω
κι εξοχικό στον Κρόνο...

Επέρασαν οι εποχές.
Ήρθε κατακαλόκαιρο
άρχισαν οι ανασκαφές.

Τότε, ο διευθυντής του σχολείου πήρε την κατάσταση στα χέρια του. Τον βοήθησαν βέβαια οι συγκυρίες.

Όταν ο αρχαιολόγος του Μουσείου αποφάσισε να αρχίσει ανασκαφή στη σπηλιά και ζήτησε εθελοντές, εκείνος ήξερε πολύ καλά τι έπρεπε να κάνει. Πρότεινε αμέσως τον Δημήτρη και το κλίμα δεν άργησε ν' αλλάξει. Οι μαθητές που τον κορόϊδευαν, δήλωσαν και αυτοί συμμετοχή, ακόμα και η Ρέα ... ξαφνιάζοντας τους πάντες:

— Τι βλέπω; Προθυμία! Όλοι εσείς θα πάτε;
— Μάλιστα, κύριε Διευθυντά, και όπως αγαπάτε.
Είναι κάπως έτσι που τα όνειρα παίρνουν εκδίκηση,

όπως λένε συχνά οι μεγάλοι, για πολλά πράγματα.

Και εσύ, μην σταματάς να ψάχνεις
για ό,τι δεν βρίσκεται εκεί.

Ασύνδετα ποιήματα

Μια μέρα με τύλιξε ο ύπνος σαν οποιοδήποτε παιδί.

Έκλεισα τα μάτια και κοιμήθηκα.

Πέραν αυτού, είμαι ο μοναδικός ποιητής της Φύσης²⁸.

Do I wake or sleep?²⁹

- Just dream...

Ένας ολόκληρος "θίασος" που υποκλίνεται στο καινούριο του έργο³⁰

28. Ο Fernando Pessoa αυτοπροσδιορίζεται στην ποίησή του ως ερμηνευτής και ιχνευτής της Φύσης, ακόμη και ως ο μοναδικός ποιητής της Φύσης, υπερβολή την οποία τελικά αποποιήθηκε μόνος του.

29. Από την «Ωδή σε ένα αηδόνι» του John Keats.

30. Σύνολο ειδωλίων του τύπου της "Ταναγραίας", αλλά και παιδικών του 4ου- 3ου π.Χ. αι.

Είκοσι χρόνια αργότερα ... καλοκαίρι 2017

«Ο μὲν οὖν Ἐλικὸν οὐ πολὺ διεστηκὼς τοῦ Παρνασσοῦ ...
Ἐνταῦθα δ' ἐστὶ τό τε τῶν Μουσῶν ἵερὸν καὶ ἡ Ἰππου κρήνη
καὶ τὸ τῶν Λειβηθρίδων νυμφῶν ἄντρον ...»
Στράβων

Ο ίδιος αρχαιολόγος του Μουσείου πριν βγει στη σύνταξη, οι παλαιοί μαθητές του σχολείου αλλά και οι νέοι, ο καθένας από τον δικό του δρόμο, συναντήθηκαν σε μία εκδήλωση του Αυγούστου για την Πανσέληνο, στο μικρό πέτρινο αμφιθέατρο του χωριού.

Προηγήθηκε ομιλία για τα πρώτα συμπεράσματα της ανασκαφής. Επιτέλους.

Αργούν πολύ αυτά τα συμπεράσματα και δεν έχουμε γεωλογικές ηλικίες, όπως τα σπήλαια, ούτε αρχαιολογικές, όπως τα μάρμαρα.

Τέλος πάντων, κάλλιο αργά παρά ποτέ. Ο ομιλητής προσπάθησε να εξηγήσει την κατάσταση, αναλαμβάνοντας και τη δική του ευθύνη για τα χρόνια που πέρασαν. Ωστόσο, ποτέ δεν πάει χαμένος ο χρόνος της ωρίμασης σε κανένα προιόν, πνευματικό ή άλλο.

Καθυστέρησε πολύ και η συγκόλληση των «οστράκων», όπως ονομάζουν οι αρχαιολόγοι τα θραύσματα, γιατί τα περισσότερα αντικείμενα είχαν βρεθεί σπασμένα, ελάχιστα ακέραια, ενώ άλλα συνταιριάστηκαν ολόκληρα στο εργαστήριο με επίμονη δουλειά, με την οξυδέρκεια των συντηρητών και τεράστια υπομονή. Σαν ένα δύσκολο παζλ. Χιλιάδες τα ευρήματα!

Τα περισσότερα, μάλιστα, πρέπει να είχαν σπάσει στα αρχαία και όχι στα νεότερα χρόνια. Οι ειδικοί, πάντως, ξεχωρίζουν καλά τα πρόσφατα από τα αρχαία σπασίματα, που μπορεί να είχαν γίνει ακόμη και για λόγους τελετουργικούς. Δεν εξηγούνται αλλιώς

τόσα πολλά θραυσμένα³¹.

Στην ανασκαφή αυτή είχε διαταραχθεί πολύ η αλληλουχία των στρωμάτων, η στρωματογραφία όπως λέγεται, η οποία περικλείει με τρόπο ασφαλή τις διάφορες πολιτισμικές φάσεις και αποτελεί την πιο σοβαρή μέθοδο σχετικής χρονολόγησης.

Στα φυσικά αίτια που την προκάλεσαν, διαχρονικά, προστέθηκε και η νεότερη δράση των λαθρανασκαφέων που επιδείνωσαν δραματικά την κατάσταση, με αποτέλεσμα να μιλάμε περισσότερο για περισυλλογή ευρημάτων και όχι για ανεύρεση *in situ*, στην αρχική τους θέση δηλαδή, με ό,τι αυτό συνεπάγεται.

Θραύσματα, διάσπαρτα σε διάφορα σημεία των επιχώσεων, βρέθηκαν πολλές φορές σε άλλο σημείο, ακόμη και ύστερα από δύο χρόνια ανασκαφής³², προς μεγάλη έκπληξη και ενθουσιασμό όλων³³.

Ωστόσο, παρά τις δυσκολίες, η συστηματική μελέτη του προϊστορικού υλικού που σώθηκε (λιθοτεχνία, οστέινα εργαλεία και τμήματα χρηστικών αγγείων) προσφέρει ήδη σημαντικά στοιχεία για τον τρόπο ζωής και οικονομίας, κυρίως στο τέλος της νεολιθικής και τις αρχές της πρώιμης εποχής του Χαλκού, που χαρακτηρίζεται στη συνέχεια από την ευρεία χρήση του μετάλλου.

Περιστασιακά μετακινούμενοι από γειτονικά χειμαδιά, κτηνοτρόφοι – κοινή πρακτική σε πολλά μέρη της Ελλάδος, μέχρι σχεδόν πρόσφατα – φαίνεται ότι ήταν οι προσωρινοί «κάτοικοι» της σπηλιάς, όπως μαρτυρούν τμήματα «οικοσκευής», χύτρες, φιάλες, κύπελλα που εξυπηρετούσαν καθημερινές ανάγκες, προετοιμασίας, κατανάλωσης και σύντομης αποθήκευσης τροφίμων³⁴.

31. Πρόκειται βέβαια για βάραθρο. Δεν ήταν εύκολη σπηλιά, ούτε για τα αγγεία.

32. Και μην φανταστεί κανείς ότι είναι απλή υπόθεση η αναγνώριση θραυσμάτων την ώρα της ανασκαφής, σε λασπωμένο έδαφος. Καμία σχέση με τα λαμπερά εικθέματα των προθηκών. Προηγείται πλύσιμο, συντήρηση, συγκόλληση, σχεδίαση. Πολλές φορές και κοσκίνισμα των χωμάτων για να μην ξεφύγει τίποτα.

33. Αν η συνένωση των ταπεινών αυτών θραυσμάτων είναι τόσο συγκινητική εμπειρία, σκεφθείτε πόσο συγκλονιστική στιγμή θα ήταν η επανένωση των γλυπτών του Παρθενώνα για την παγκόσμια πολιτιστική κιληρονομιά, όχι μόνο για τη θεσμική (Unesco), αλλά και για την ανθρώπινη πλευρά της.

34. Ακόμη και σήμερα τα σπήλαια χρησιμοποιούνται για την ωρίμαση τυριών, κρασιών ή αλλαντικών

Ύστερα από διάφορα μεταβατικά στάδια, το πέρασμα από την προϊστορία στους ιστορικούς χρόνους του σπηλαίου σηματοδοτείται από δεκάδες αρχαϊκές επιγραφές, οι οποίες δηλώνουν με τρόπο αδιάψευστο την ταυτότητα ενός σπουδαίου λατρευτικού ιερού της Ειλειθυίας, θεάς του τοκετού, των Λειβηθρίδων Νυμφών και της Νύμφης Κορώνειας³⁵.

Ο μεγάλος αριθμός από οστέινες "γραφίδες" κάνουν πιο ζωντανή, ώς τις μέρες μας, την εγχάραξη στον πηλό των επιγραφών και την ανάθεσή τους.

Οι επιγραφές είναι το μεγάλο δώρο της σπηλιάς στην έρευνα. Αυτές υποστηρίζουν το κείμενο του Παυσανία και του Στράβωνα και υπογραμμίζουν τη σπουδαιότητα του Ιερού κατά την αρχαϊκή περίοδο ακμής στη λατρεία των σπηλαίων, γενικά, και ιδιαίτερα του Λιβήθριου Άντρου.

Κορωνείας δὲ σταδίους ώς τεσσαράκοντα ὄρος ἀπέχει τὸ Λιβήθριον, ἀγάλματα δὲ ἐν αὐτῷ Μουσῶν τε καὶ νυμφῶν ἐπίκλησίν ἔστι Λιβηθρίων· καὶ πηγαὶ τὴν μὲν Λιβηθριάδα ὄνομάζουσιν, ἡ δὲ ἐτέρα † Πέτρα –γυναικὸς μαστοῖς εἰσιν εἰκασμέναι, καὶ ὅμοιον γάλακτι ὄνδωρ ἀπ' αὐτῶν ἄνεισιν.

Υπάρχουν διάφοροι τρόποι που οδηγούν στην ταύτιση μιας αρχαιολογικής θέσης, όταν όμως συμπίπτουν οι επιγραφές των ευρημάτων με τα αρχαία κείμενα, τότε η ταύτιση είναι πλήρης και ασφαλής. Είναι σαν να βρίσκουμε ένα γραπτό μήνυμα που δεν έσβησε ύστερα από 2.500 χρόνια.

Βέβαια, εκεί όπου δεν υπάρχουν επιγραφές, άλλα χαρακτηριστικά έρχονται να συμβάλουν στην ταυτοποίηση των ευρημάτων: π.χ. η χήνα, το περιστέρι, το μήλο και το ρόδι, για την Αφροδίτη, το ελάφι για την Άρτεμη, το λιοντάρι και το τύμπανο για την Κυβέλη, η λύρα για τον Απόλλωνα κ.λπ.

Υπάρχουν και "λαλούντα" σύμβολα στην αρχαιολογία, ιδίως στα νομίσματα, όπως

στη γειτονική Ιταλία, στη Γαλλία και σε άλλα μέρη του κόσμου.

35. Οι θεατρικές μάσκες και η μεγάλη συγκέντρωση ειδωλίων του Πάνα δηλώνει άμεση σχέση με τον Διόνυσο, σε μια πορεία από τον Παρνασσό προς τον Κιθαιρώνα.

π.χ. το μήλο για νομίσματα της Μήλου, το σέλινο για τον Σελινούντα, ο Παν για το Παντικάπαιο κ.λπ.

Για τα ειδώλια χωρίς οποιοδήποτε διακριτικό, συμπεραίνεται ότι αποδίδουν, συμβολικά, το πλήθος των πιστών προσκυνητών που ανέβαιναν στη σπηλιά από την αρχαϊκή ώς την ελληνιστική περίοδο και τη Ρωμαιοκρατία.

Πάντως, ότι έμεινε για αιώνες «ανώνυμο», η νεότερη έρευνα το ετίμησε με τον δικό της τρόπο. Ονομάτισε *Ταναγραίες* τις κομψές πήλινες φιγούρες της περιοχής με τα περίτεχνα χτενίσματα και τη χαριτωμένη στάση του σώματος, που είναι από μόνες τους μια κατηγορία. Βρέθηκαν και στη σπηλιά πάρα πολλές και με αυτό το όνομα καταγράφονται.

— Δεν υπάρχει ανώνυμος, λέει ο Όμηρος.

«Είμαστε όλες Ταναγραίες»³⁶, φώναξε δυνατά μια φοιτήτρια από το ακροατήριο, και γέλασαν όλοι, ευχαριστημένοι.

Χρειαζόταν φαίνεται αυτό το σύνθημα για να «γειωθεί» λίγο η ατμόσφαιρα εκείνο το βράδυ, που ονειρεύτηκε ...

Τη νιότη του κόσμου όπου ο άνθρωπος δεν υπήρχε ακόμη και όπου η Γη δεν γεννούσε παρά τα δέντρα, τους θεούς και τις Νεράιδες.

«Το υλικό της σπηλιάς είναι τεράστιο και ποικίλο», συνέχισε ο ομιλητής. Πολύμορφος και πολυάριθμος ο πήλινος κόσμος των πιστών σπάει τη σιωπή αιώνων και μιλάει με τον ίδιο τρόπο, από την αρχαιότητα μέχρι σήμερα.

Ο ίδιος κόσμος, καθημερινός, βαθιά ανθρώπινος κρατάει σταθερά το νήμα της λατρείας, ανεξάρτητα εάν πρόκειται για τον Ένα ή περισσότερους Θεούς, για Νύμφες ή Αγίους, για το Νέκταρ ή το Νάμα.

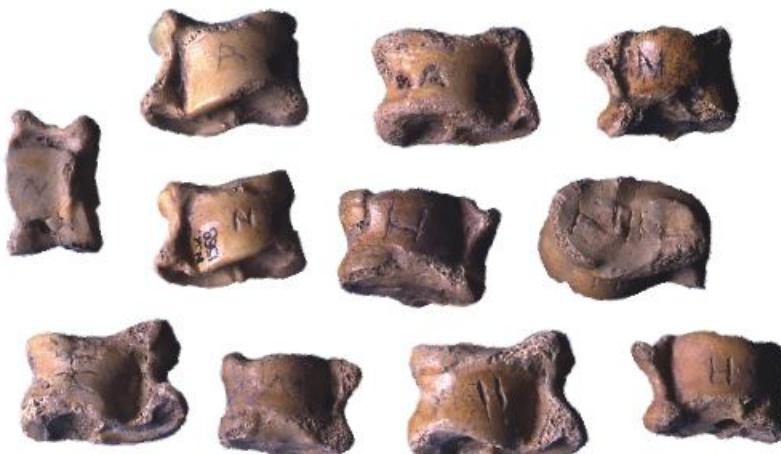
Και αν ανάβει λυχνάρια ή κεριά, προσεύχεται για τα ίδια πράγματα, την υγεία, την οικογένεια, την ευφορία των καρπών της γης. Προσέρχεται με παρόμοια δώρα που δεν

36. Η σύγχρονη έκφραση «Είμαστε όλοι...», παραπέμπει ελεύθερα και στο «και εγώ γεννήθηκα στην Αρκαδία». In Arcadia ego...

έχει ο Θεός ανάγκη, όσο εκείνος που τα προσφέρει, ενώ τα προβλήματα παραμένουν τα ίδια και δεν αλλάζουν, εάν γύρω καίει μια θυσία για τον Δία³⁷ ή ένα θυμίαμα για τον Θεό. Εάν η επικοινωνία γίνεται με περιστέρια ή με το Twitter ... Ελάχιστα διαφέρουν και τα αφιερώματα: τα πήλινα μέλη των αρχαίων από τα ασημένια τάματα των Χριστιανών στις εκκλησίες, τα λυχνάρια από τα καντήλια, τα δώρα-κοσμήματα, ανεξαρτήτως υλικού, και των καρπών οι απαρχές.

Ιδιαίτερη κατηγορία εδώ οι χιλιάδες αστράγαλοι, φυσικοί, τεχνητοί, χρωματισμένοι, ενεπίγραφοι, απλά κατάλοιπα σφαγίων, μέσα μαντικής, αντικείμενα διακόσμησης και παιγνίδια (τα κότσια). Απίστευτος αριθμός, όπως και στο Κωρύκειο άντρο, της γειτονικής Φωκίδας, που ανέσκαψαν οι Γάλλοι αρχαιολόγοι.

Αγάλματα Μουσών και Νυμφών δεν βρέθηκαν. Μόνο τα μέλη μικρών γλυπτών σε θραύσματα, ένα ελληνιστικό κεφαλάκι, ένα μεγαλύτερο και μικρά αετωματικά

Αστράγαλοι ενεπίγραφοι

37. Είναι χαρακτηριστικό και το επίθετο του Υψίστου που χρησιμοποιείται για τον Δία.

ανάγλυφα για τις κόγχες στον βράχο, που διασώζουν τον μύθο του Ερμή³⁸ και των Νυμφών στον «σκληρό δίσκο» του μαρμάρου.

Για να μελετηθούν όλα αυτά πρέπει πρώτα να κατηγοριοποιηθούν και να αντιμετωπισθούν χωριστά από τους ειδικούς, γιατί και οι αρχαιολόγοι έχουν ειδικότητες, όπως οι άλλοι επιστήμονες.

Η προϊστορική και η κλασική αρχαιολογία είναι η πιο γνωστή διάκριση. Εκεί, ωστόσο, εντάσσεται ένα πλήθος υποδιαιρέσεων ανά είδος.

Πολλές φορές, πάλι, το υλικό αποτελεί τη βάση της ειδίκευσης, ο λίθος, το μέταλλο, το μάρμαρο, το γυαλί, αλλά πάντα ενταγμένα στην εποχή τους και στις κοινά αποδεκτές πολιτισμικές φάσεις.

Όταν πρόκειται για αγγεία, η ένταξή τους γίνεται με βάση τη φόρμα, τον τρόπο που απεικονίζονται οι μορφές, το χρώμα (μελανόμορφα ή ερυθρόμορφα) ή από τις επιγραφές που φέρουν, δεδομένου ότι η εξέλιξη της γραφής παραμένει πάντα ένα ισχυρό στοιχείο τεκμηρίωσης³⁹. Και τα νομίσματα αποτελούν ασφαλές στοιχείο χρονολόγησης, αλλά εδώ βρέθηκαν λίγα, φθαρμένα, λόγω συνθηκών. Ενδεικτικά αναφέρουμε ένα βοιωτικό, με οκτώσχημη ασπίδα, και αρκετά ρωμαϊκά.

Παράλληλα, η σύγχρονη τεχνολογία με την αρχαιομετρία, παρέχει σημαντική βοήθεια, εκεί όπου υπάρχουν οι προϋποθέσεις (π.χ. για τη χρήση του άνθρακα 14).

Για τα ειδώλια, καθοριστικό ρόλο παίζει το σχήμα (αφαιρετικό ή περιγραφικό), η στάση του σώματος, η διαφοροποίηση των ενδυμάτων, η κόμμωση, τα κοσμήματα και άλλα στοιχεία, που προάγουν την έρευνα και συμβάλλουν στην εξειδίκευση, η οποία αποτελεί ιδιαίτερη πρόκληση για τους μελετητές.⁴⁰

38. Πολυάριθμη κατηγορία και οι μικρές πήλινες ερμαϊκές στήλες.

39. Ιδιαίτερη προσοχή χρειάζεται για μεταγενέστερες μιμήσεις αρχαϊκών τύπων, ενώ δεν πρέπει να αγνοούνται οι τοπικές διάλεκτοι και το ιστορικό πλαίσιο.

40. Ο πηλός ως πρώτη ύλη, παίζει τον ρόλο του σε όλες τις περιπτώσεις, ενώ το οστεολογικό και ανθρωπολογικό υλικό, υποτιμημένο επί χρόνια στις ανασκαφές, προσφέρει πολύτιμα στοιχεία στην έρευνα, γι' αυτό πρέπει να το προστατεύουμε και να μην το αντιμετωπίζουμε σαν ασήμαντο.

Εννοείται ότι, ανεξάρτητα από τις δικές του επιλογές, ένας καλός αρχαιολόγος και κυρίως ο υπεύθυνος μιας ανασκαφής πρέπει να παρακολουθεί με επάρκεια τις διάφορες πτυχές, προκειμένου να συνθέσει τη συνολική εικόνα η οποία, ωστόσο, θα διαφεύγει πάντα, ως ενύπαρκτη και απούσα.

Ο ίδιος ο ανασκαφέας αποκάλυψε στο τέλος της ομιλίας του ότι, ως μελετητής, ενδιαφερόταν για τις μάσκες και τα θεατρικά ειδώλια, που βρέθηκαν στο σπήλαιο. Θεωρητικά, τον ενδιέφερε περισσότερο το κωμικό, ως η άλλη όψη του τραγικού, που εντοπίζεται και στον τραγοπόδαρο Θεό.

Θα ζητούσε και τη συνεργασία ενός ψυχαναλυτή, για να κάνουν μια διατριβή Postdoc σχετικά με το θέμα. Για να υποστηρίξει την επιλογή του, τους έδειξε μια σειρά από τα ολόσωμα πήλινα «πορτρέτα» του Πάνα, σε υπέροχα δείγματα και απίστευτες εκδοχές, με τους αυλούς στα χέρια, ή τη σύριγγα στο στόμα, και πάντα με τα... δύο τραγικά του πόδια.

Κανείς δεν ξέρει, τελικά, αν ήταν τιμωρία ή ευλογία να έχεις τέτοια πόδια. Μπορεί να είναι πολύ βολικό για κάποιον που περπατάει στο βουνό, αλλά όταν θέλεις να σε

Μελανόμορφη κύλικα με παράσταση Διονύσου, Μαινάδων και Σατύρων,
τέλος 6ου-αρχές 5ου π.Χ. αι.

αγαπήσουν οι Νύμφες δεν το λες και ό,τι καλύτερο. Χάνεις στα σημεία, ωστόσο είναι στο χέρι σου να κάνεις πλεονέκτημα το μειονέκτημά σου. Αυτό είναι ένα μάθημα που θα ισχύει αιώνες. Κάτι χάνεις, κάτι κερδίζεις, έτσι γίνεται πάντα στη ζωή. Και αντί να «το βάλεις στα πόδια» από τον φόβο, καθιερώνεσαι με τους δικούς σου όρους.

Δεν ήταν οποιοσδήποτε Θεός ο Πάνας. Ήταν και τούτο και εκείνο, δηλαδή το Παν. Και ορεινός και άκτιος, όπως τον λέει ο Θεόκριτος. Μπορεί να ξεφάντωνε τις νύχτες, ο καθένας δικαιούται λίγη διασκέδαση, αλλά έχει προσφέρει πολλά στον πολιτισμό. «Τι θα ήταν η Ευρώπη χωρίς τον Πάνα», που έσπειρε τον... πανικό στη μάχη και χάρισε τη Νίκη στον Μαραθώνα;

Συμφώνησαν οι πάντες. Οργάνωσαν και εκδρομή στο σπήλαιο του Πανός και στο Μουσείο με τα ευρήματα. Θα τους ξεναγούσε ο ίδιος.

Ακολούθησε πανζουρλισμός και πανδαιμόνιο.

«Pandemon, go!», τους είπε στη γλώσσα του παιχνιδιού και της τεχνολογίας, ευχαριστώντας για την προσοχή τους.

Έγινε πάντας η παρέλαση στην πλατεία.

Ελληνιστικό ειδώλιο του Θεού Πάνα

Η επιστροφή του Διόνυσου

Υστερα από τη διάλεξη
ήρθε το Πανηγύρι
με κόσμο από παντού.
Με χορευτές, ονειρευτές
δασκάλους και άξιους μαθητές
με νεαρούς και λυγερές
γιαγιάδες και παππούδες
να παίζουν τους κριτές.
Με πρόεδρο και Δήμαρχο
επίσημους πολιτευτές
από τις πέντε ηπείρους
και τους μικρούς Καβείρους.
Απ' άκρη σ' άκρη μια γιορτή.
Κανείς δεν πάει για ύπνο.
Τα σφάγια προσφορά βοσκών
«Πίνδαρος επί το δείπνον».
Και ξαφνικά ένα τραγή⁴¹
που είχε ξεφύγει απ' το μαντρί⁴¹
πηδάει μέσα στον χορό
και κάνει έναν γύρο
πέρα από κάθε λογική
και κάθε φαντασία.
Τι να σκεφτούνε οι μισοί;

Είναι πάντα η δεύτερη φορά
που πηγαίνουμε σε ένα μέρος
Αλμπέρτο Μανγκέλ

Ειδώλιο τράγου 5ου αι. π.Χ.

41. Από την τράγων ωδή και τους τραγωδούς, συνοδούς του Διονύσου, ετυμολογείται συνήθως η λέξη Τραγωδία.

*Ότι ο Παν καραδοκεί σε κάθε Παν δαισία;
Η μήπως στην πλατεία
επέστρεψε ο Διόνυσος
alter ego του Πάνα;
Ωσπου να τα σκεψτούν αυτά
εκείνο εξαφανίστηκε,
την έκανε κοπάνα...
Αναβρασμός και ταραχή
Μετέωρη απορία...
Στον ουρανό αιθρία
και στο βουνό ένα σκηνικό.*

*«Τότε είδαμε άρχος και ταγός
ο τράγος, να σηκώνεται μονάχος
βαρύς στο πάτημα κι αργός
να ξεχωρίσει κόβοντας
κι εκεί όπου ο βράχος
στην άκρη απάνου να σταθεί
μέγας και ορτός».⁴²
Μάγος της Φύσης Εραστής
Διόνυσος και Βάκχος.*

Μοναδική αυτή η στιγμή
και θέλεις να τη μοιραστείς
σε θαυμαστό συμπόσιο.
Δεν γίνεται μονάχος.

42. Από το ποίημα «Παν» του Άγγελου Σικελιανού.

Μικρό συμπόσιο διεθνές

Τέλος Αυγούστου: Είκοσι δυο και «τρεις οι νύχτες του Δρυμόχαρου», που χαίρεται τα δάση και όλους τους δρυμούς.

Επάνω, ένα φεγγάρι ολόκληρο και κάτω απόλυτη σιγή να μην κουνιέται φύλλο... Λες και το κάθε δέντρο επήρε την απόφαση να στέκει εκεί αμίλητο, να συλλογιέται σε βάθος τις ρίζες του.

Παντού μια αλλόκοτη χαρά για την ευεργεσία.

Βροχή και οι προπόσεις στο γεύμα της Δημάρχου.

Προπίνει ο πρώτος του χωριού

με επίκληση στη Φύση⁴³.

Ω της Φύσης η μαγεία

συ μου παίρνεις την ανία

παμμέγιστη, υπερήφανη

υπέροχη, απροσπέλαστη.

Συ μου δίνεις δύναμη

ω Φύση παντοδύναμη.

Θροῖστε δάση σκιερά.

Βράχια κατρακυλήστε.

Βιαστείτε χείμαρροι χαράς.

Με αρμονία ζήστε

Γμνήστε, τραγουδήστε.

Ψάλλω κι εγώ μαζί σας.

Σανιδόσχημο γυναικείο ειδώλιο με γραπτή διακόσμηση, δου π.Χ. αι.

43. Από την «Καταδίκη του Φάουνστ», του Hector Berlioz, σε ελεύθερη απόδοση.

Ακολουθούν οι Ελικώνιοι ραψωδοί και συνεχίζει ο Θήραμος, που ορκίζεται να κόψει το κυνήγι: «Ένα εις υγείαν, άνθρωποι και ζουδιά και πουλιά, ένα εις υγείαν, για την απόκοσμη τούτη νυχτιά»⁴⁴.

Ένα εις υγείαν, για το μουρμουρητό των Θεών και δύο για τα δάκρυα των σταλαγμιτών.

Για την απλή αρμονία της σιγής στ' αυτιά. Ένα εις υγείαν των βοσκών και στο κουδούνισμα των κοπαδιών. Και, εις υγείαν προ Παν τόσ' σ' αυτό το πλάσμα που ήταν πριν εδώ μπροστά, ντυμένο στα κατάμαυρα για να μας συνετίσει... Μα η φύση μας, τον πανικό τον έχει συνηθίσει.

— Ένα μεγάλο ευχαριστώ, για κάθε θαυμαστό που ζεις και περιμένεις. Ακούστε τη σιωπή και τη δροσιά που στάζει. Παντού η θεία αιωνιότητα, είπε ο Ερμογένης. Είναι το αίνιγμα του σύμπαντος που η κουκουβάγια η σοφή φωνάζει. Είναι ο Θεός που μας κρατάει στα χέρια του, όπως όλον τον κόσμο. Αυτό είναι το Παν κόσμιο. Νοείτε το, εκλιπαρώ...

Στη λάμψη μίας αστραπής είδα γυαλιστερή κλωστή να μας δένει όλους μαζί, τόσο σφικτά, ώστε να πονάμε και να πασχίζουμε να την κόψουμε. Και τότε να πονάει ακόμα πιο φρικτά. Όλοι είμαστε ένα, αν δεν το καταλάβουμε δεν έχει ευτυχία.

Η αγάπη για τον άνθρωπο και ο πόνος ενιαίος.

— Τι, ο πόνος της αγάπης είναι πάντα πηγαίος;

«Φέρτε νερό, φέρτε κρασί, κι εγώ τον έρωτα κατάμουτρα θα τον γρονθοκοπήσω», τους είπε ο Τρυγαίος, παραπατώντας πίσω και εντελώς... τυχαίως.

Κι όμως, ευχαριστώ πολύ που κάθομαι εδώ, επάνω στο χώμα, ευχαριστώ που με καλέσατε μαζί σ' αυτό το πιώμα. In vino veritas. Η αλήθεια στο κρασί, θα πω. Μόνο δυοτρία πράγματα είναι που αγαπώ.

Αγαπάω ένα όνειρο, ερωτικό, που έκανα μια φορά...

Αγαπάω τους ανθρώπους και μαζί τούτη τη Γη με όλα τα ξωτικά, όλα τα ζώα,

44. Από τον «Πάνα» του Knut Hamsun.

σπήλαια, κορίτσια και φυτά.

— Και μην με ρωτήσετε ποιον αγαπάω πιο πολύ,
γιατί θα σας μπερδέψω, θα μπείτε και σε κόπους.
Ναι, αγαπάω το όνειρο να σώσω τον Πλανήτη
μαζί με τους ανθρώπους.

— Κοίτα να δεις, ο ουρανός θα είναι πάντα γαλανός, η άνοιξη θα ανθίζει, και ο
άνθρωπος, που το πολύ θα ζει εκατό χρόνια, να καταστρέφει αυτή τη Γη που θα γυρίζει
αιώνια.

Γι' αυτό, σκέψου καλά και εσύ την εύθραυστη ζωή σου, πίνε το κρασί σου και κάνε το
καλό⁴⁵.

Δεν θέλουμε αλλαγή κλι-μα-τι-κή.

Πέφτει μακριά ένα αστέρι, μοιάζει να συμφωνεί:

— Ο πρόεδρος τι κάνει; Θα υπογράψει ψήφισμα ή μήπως διαφωνεί;

— Με τι παράξενα υλικά είναι φτιαγμένο το όνειρο. Είμαι σε περισυλλογή. Συμβαίνει
αυτό τις νύχτες, όταν περιοδεύω και μες στη Φύση βρίσκομαι. Όταν δεν προεδρεύω.
Στην ύπουλη ώρα της σιωπής, ακούω τον χρόνο να χτυπάει με τύψεις, ενοχές και
παραλείψεις για όσα αμέτρητα αγνοώ, λάθη που έχω κάνει και άλλα που εν γνώσει ή
απογνώσει, διέπραξα και εξακολούθω.

Ακολουθήστε με κι εσείς. Σας λέω καληνύχτα και πάω να ονειρευτώ.

— «Να προσέχεις τον εαυτό σου και το όνειρό σου», είπε ο Ντμίτρι, μέσα του, ένας
Καραμαζώφ.

Αλλού, οι άνδρες ζωγραφίζουν τα όνειρα στο πουκάμισό τους, είπε με σιγουριά ένας
εθνολόγος και δεν παραξενεύτηκε κανείς.

Έμοιαζαν όλα αληθινά εκείνο το βράδυ, ακόμη και τα πιο παράξενα.

Σταθείτε όμως μια στιγμή. Μια μελωδία ακούγεται, θεσπέσια φωνή.

Η Νεραιδοβασίλισσα είναι που ευχαριστεί.

45. Το *Τραγούδι της Γης* και η οδύνη της για την καταστροφή από τον άνθρωπο.

Τραγούδησε ώρα πολλή. Στο βάθος μαγικός αυλός.

Και οι καλεσμένοι ευχαριστούν με τη χαρά στα πρόσωπα και την ωδή στα χείλη⁴⁶.

«Κόρη εσύ των Ηλυσίων
ω χαρά, όμορφη σπίθα θεϊκή.
Ένα πύρινο μεθύσι
στον Ναό μάς οδηγεί»
Freude, Freude...

Από εμάς μακριά η θλίψη
και ο θεός, που όλα τα βλέπει,
τους καλούς θα ανταμείψει
με χαρούμενη ζωή και φως.
Η χαρά σπιθοβολάει στα ποτήρια
και στις γέννες της ψευτιάς ξολοθρεμός.
Ας σιμώσουν οι φτωχοί και οι πονεμένοι
να χαρούν με τους χαρούμενους κι αυτοί.
Το ποτήρι, όταν τον γύρο του θα κάνει
απ' τις θέσεις σας, αδέλφια, δύοι ορθοί...

Εκείνη τη στιγμή,
λίγο πιο κάτω ένα παιδί
πηγαίνοντας στο σπίτι
με μια στεντόρεια φωνή

46. Από την Ωδή στη Χαρά, του Friedrich Schiller, και την 9η Συμφωνία του Ludwig van Beethoven, άτυπο ύμνο της Ευρωπαϊκής Ένωσης.

απάγγειλε Ελύτη
τη «Μορφή της Βοιωτίας»:

Εδώ που η έρημη ματιά φυσάει τις πέτρες
και τ' αθάνατα

Εδώ που ακούγονται βαθιά τα βήματα του χρόνου
Που ανοίγουνε μεγάλα σύννεφα χρυσά εξαφτέρυγα

Πάνω από τη μετόπη τ' ουρανού
Πες μου από πού ξεκίνησε η αιωνιότητα

Πες μου ποιο το σημάδι που πονείς
Και ποιο το ριζικό της ελεμίνθας;

Δύσκολη η απάντηση, αλλά πόσο μόνοι θα ήμασταν χωρίς την ποίηση, άοπλοι στην αρένα, είπε ο γραμματέας ... Πολύ γραμματισμένος και στους αρχαίους συγγραφείς, κυρίως διαβασμένος. Θυμήθηκε τα λόγια του Σωκράτη από τον Φαίδρο, σαν προσευχή στον Πάνα⁴⁷.

— Σωστά. Έτσι πάντα προχώρησαν οι άνθρωποι,
με στοχασμό, όνειρο και οδύνη.
Παρηγοριά οι λέξεις.

Τι διαβάζεις, κύριε μου.
Λόγια, λόγια, λόγια ... (Σαΐξπηρ)

47. Αγαπημένε μου Πάνα και εσείς οι άλλοι θεοί τούτου εδώ του τόπου, βοηθήστε να γίνω μέσα μου όμορφος, και τα εξωτερικά μου αποκτήματα να είναι αγαπημένα και αρμονικά με τα εσωτερικά. Να θεωρώ ότι πλούσιος είναι ο σοφός. Η ποσότητα του πλούτου που θα έχω, να είναι τόση που να μην μπορεί να τη φέρει μαζί του και να πορεύεται με αυτήν άλλος, παρά μόνο ο συνετός άνθρωπος.

*Δεν είμαι τίποτε, ποτέ δεν είμαι τίποτε.
Δεν μπορώ να θέλω να είμαι τίποτε
πέραν αυτών που έχω μέσα μου.
Όλα τα όνειρα του κόσμου.*

- Τι ακούω, παππού; Διαβάζεις και Πεσσόα τώρα; Πού τα έμαθες αυτά;
- Εγώ τού τα έμαθα, παιδί μου. Ήλθε ένα βράδυ στον ύπνο μου και συζητήσαμε όλη την ημέρα. Απλός άνθρωπος και πολύ στοχαστικός. Είμαι φύλακας των κοπαδιών, μου είπε. *To κοπάδι είναι οι σκέψεις μου.*
- Μετράει και εκείνος τον καιρό με τα όνειρα, και με τα προβατάκια για να κοιμηθεί.
- Άλλοι μετράνε άστρα.
- *To αστέρι μας ήταν πιο λαμπρό,*
όταν είχε νερό μέσα του.
- *Τώρα το θέμα δεν είναι καν αυτό*
αλλά το να γαντζωθούμε στη σκληρή Γη
ώστε να μην βρεθούμε στο κενό⁴⁸.

48. *The double dream of Spring*, John Ashbery, 1970, μτφ. Χάρη Βλαβιανού.

'Ηταν ένα βαθύ και εξαίσιο βράδυ

Εκεί θα μπορούσε να βρει και η ποιήτρια
έναν βαθουλό άνθρωπο για τη σούπα της⁴⁹.

Την άλλη μέρα το πρωί
ο Λόγος του Κυρίου
Λαμπρή δοξολογία
Στον καθεδρικό της Φύσης
Λουλούδια για θυμίαμα
Πουλιά στη χορωδία
Άνθρωποι, ζώα και φυτά
Μεγάλο εκκλησίασμα
Όλοι στη Λειτουργία⁵⁰
Έξω από το σπήλαιο.

49. Από στίχο της Κικής Δημουλά.

50. Παραπομπή στη λειτουργία της Βάλια Κάλντα από τον Μητροπολίτη Γρεβενών, Κύριο Δαυίδ, Σεπτέμβριος 2017.

«Η αντι-οικολογική συμπεριφορά είναι προσβολή στον Δημιουργό και αθέτηση των εντολών Του», έγραψε ο Οικουμενικός Πατριάρχης.

• Ιδιαίτερα πρέπει να σημειωθεί το ενδιαφέρον για την ανασκαφή, του τότε Υπουργού Πολιτισμού Ευάγγελου Βενιζέλου, καθώς και της Εκκλησίας: από τον iερέα του χωριού έως τον πρώην Μητροπολίτη Θηβών και Λεβαδείας, νυν Αρχιεπίσκοπο Αθηνών και πάστης Ελλάδος, Κύριο Ιερώνυμο Β'.

Οδός ονείρων

Μετά από το αντίδωρο
ήρθαν και τα κουφέτα
για τις χαρές του ζευγαριού.
Του τρυφερού μας αγοριού
και της ωραίας Ρέας.
Τους πάντρεψε η Δήμαρχος
— η πρώτη της παρέας —
με δύσκολους αγώνες
γιατί της νύφης οι γονείς
δεν θέλαν τον Δημήτριο
στο σπίτι για γαμπρό τους.
— Αρχαιολόγος τι θα πει;
Τι θα είναι το βιός του
και ποια η αμοιβή;
Και όταν θα κάνουνε παιδί
τι τρώει ο εγγονός τους;
Εδώ είναι που ο ποιητής αμέσως παρεμβαίνει:
*Όταν μπερδεύονται οι συγγενείς
η αγάπη έχει προορισμό πάντα ν' αποτυχαίνει.*
Μα η Δήμαρχος ήταν σοφή
ήταν πεπαιδευμένη.
— Η αγάπη, κυρ-Θησέα μου,
θυσίες υπομένει.
Σαν αγαπιούνται οι άνθρωποι
βρίσκουνε χίλιους τρόπους

Pan, 1975, Cy Twombly

προσπάθειες που καρποφορούν
δεν λογαριάζουν κόπους.
Τα λόγια της τους έπεισαν.
Θυμήθηκαν τα νιάτα τους
και έδωσαν την ευχή τους
να μην σταθούν εμπόδιο.
Να ζήσει το παιδί τους.
Έτσι ο Τοίχος έπεσε ανάμεσα στα σπίτια
άνοιξε η Τύχη των παιδιών
πέταξαν δυο σπουργίτια.
Ο Τοίχος και η Τύχη, τι τυχερό συμπέρασμα
όπως η νύφη και ο γαμπρός
αετός και περιστέρα.
Ακολουθεί ένα κέρασμα
ευλογημένη μέρα. (*Ντόπιο τραγούδι γάμου*)
Τι ευτυχές ζευγάρι
τραγούδησαν από ψηλά
Ήλιος και το φεγγάρι
και η ευτυχία έφτασε πολύ μακριά
στον Άρη.
Όμως εδώ πάνω στη Γη
θα εργαστούν και οι δυο μαζί
θα είναι ευτυχισμένοι
πρώτη δουλειά τους η σπηλιά
και ύστερα το θέατρο,

όπου είναι μαθημένοι.
Τρεις μήνες θα μαζεύουνε
ελιές στον ελαιώνα και ύστερα
θα παίζουνε το Όνειρο ...
εκεί στον Ελικώνα.

(Ακούγεται το γαμήλιο εμβατήριο του Felix Mendelssohn, που έγραψε μουσική για το σαιξιπηρικό Όνειρο)

Να κάνετε ησυχία, και από το γνωστό σας κείμενο ακούστε λίγους στίχους. Πρώτα μιλάει ο Όμπερον και ύστερα η Τιτάνια. Και για τους δύο ο Σαίξπηρ.

ΟΜΠ. Φέρτε φως για να ξυπνήσει
η φωτιά που πάει να σβήσει
και το σπίτι απαλά
όλο να φεγγοβολά.
Κάθε ξωτικό, ελαφρύ
σαν πουλάκι στο κλαρί,
να χοροπηδάει – ελάτε
και μαζί μου τραγουδάτε,
με τσακίσματα και τρίλιες,
του χορού μας χάρες χίλιες.

ΤΙΤ. Να κυλά στη γλώσσα πρώτα,
κάθε συλλαβή και νότα
χέρι χέρι, μαγικά
κι όμορφα σαν ξωτικά,
μες στον κύκλο τραγουδήστε
και το σπίτι αυτό εύλογήστε.

[Όλα τα ξωτικά τραγουδούν και χορεύουν.]

ΟΜΠ. Ός την ώρα που θα φέξει,
κάθε ξωτικό να τρέξει
μέσα σ' όλο το παλάτι
και το νυφικό κρεβάτι
τώρα εμείς οι δυο μαζί⁵¹
θα ευλογήσουμε, να ζει
τυχερό και να ευτυχήσει
ο καρπός που θα γεννήσει.
Τα ζευγάρια και τα τρία
ν' αγαπιούνται με λατρεία,
και ποτέ, ποτέ η φύση⁵¹
στίγμα της να μην αφήσει
στα παιδιά τους : ευλογιά,
ή λαγώχειλο ή ελιά
ή άλλο εκ γενετής ψεγάδι
και δυσοίωνο σημάδι.
Τώρα με δροσιά αγιασμένη
στα λιβάδια συναγμένη
να ραντίσετε παντού,
κάθε κόχη του σπιτιού,
να 'χει κάθε ευλογία,
και στον νοικοκύρη υγεία
να ευχηθείτε και γαλήνη
και στον κόσμο όλο ειρήνη ...

51. Από το *'Όνειρο καλοκαιρινής νύχτας* (Εκδόσεις Άγρα, μτφρ. Διονύση Καψάλη).

Make a Wish

Αύγουστε καλέ μας μήνα
Νάσουν δυό φορές τον χρόνο ...
Με φρούτα, ώριμους καρπούς
Κόρες και παλληκάρια,
γλέντια, χορούς,
πανσέληνο και κάνα δυο φεγγάρια.

*Βεβαίωσε μου, Κύριε,
τούτο το καλοκαίρι ...⁵²
Και άλλα πολλά ακόμη*

είπε ο Νέστωρ του χωριού κι έφυγε για τη στάνη πέρα στο σταυροδρόμι...
Γέμισαν κόσμο οι δρόμοι.

*Εμείς τη λέμε τη ζωή. Την πιάνουμε απ' τα χέρια. Κοιτάζουμε τα μάτια της που μας
ξανακοιτάζουν.*

*Κι αν είναι αυτό που μας μεθάει μαγνήτης, το γνωρίζουμε.
Κι αν είναι αυτό που μας πονάει κακό, το 'χουμε νιώσει.
Εμείς τη λέμε τη ζωή, πηγαίνουμε μπροστά.
Και χαιρετάμε τα πουλιά της που μισεύουν.*

Είμαστε από καλή γενιά.

52. Από στίχους του Γιάννη Ρίτσου.

Το όνειρο του αρχαιολόγου

Ηλεκτροφόρα σύρματα φράζουν τα όνειρα

N. Καρούζος

Είδα κι εγώ ένα όνειρο πολύ συνηθισμένο.

Πως φτιάχναμε Μουσείο! Ήταν σχεδιασμένο για τετραώροφο. Εργάτες, αρχιτέκτονες, συντηρητές, σχεδιαστές, αρχαιολόγοι βέβαια, όλοι στο εργοτάξιο. Η πινακίδα έτοιμη: «Μουσείο της Κορώνειας».

Όταν το είδε θύμωσε.

Μια Νύμφη στο Μουσείο; Υπάρχει ασυμβίβαστο.

Ήθελε πανελεύθερα να τρέχει στις πηγές, στα δάση, στα βουνά. Της έφτανε που κλείστηκε μέσα εις τα βιβλία.

Προσπάθησα να την πείσω. Της υποσχέθηκα ένα άνοιγμα στην οροφή για εκείνη, που θα το ξέραμε εμείς, σαν τη σπηλιά-δολίνη και σαν την Sagrada familia (Αγία Οικογένεια) στη Βαρκελώνη, την εκκλησιά του Gaudi που είναι επάνω ανοικτή, για να γλυτώνει και ο Θεός, καμιά φορά, τα οικογενειακά.

Γέλασε όταν το άκουσε. Το βρήκε πρακτικό.

Αρκεί να μην το ακούσουνε στο «κατηχητικό», άνθρωποι δίχως χιούμορ.

Της πρόσφερα κι ένα γραφείο στο Μουσείο, στον θάλαμο επιχειρήσεων και επικοινωνίας, να συνδέεται με τα άλλα σπήλαια του κόσμου, την Αλταμίρα στα Πυρηναία και το σπήλαιο Λασκώ, την Ατζάντα και Ελόρα στην Ινδία, και στο νησί της Ελεφάντα έξω από τη Βομβάτη. Και με το «Σπήλαιο του Ουρανού» στο μακρινό Βιετνάμ.

Της άρεσε η ιδέα, είπε πως θα βοηθήσει.

Για το Κωρύκειο στον Παρνασσό, το Σφραγίδιο στον Κιθαιρώνα και το Σαρακηνό στην Κωπαΐδα, που βρίσκονται τόσο κοντά, δεν το συζητώ. Η επικοινωνία θα γίνεται όπως παλιά... Με περιστέρια, που ακόμη ηχοδονούνε τις σπηλιές.

Έτσι μικρό είναι το όνειρό μας
και στρογγυλό σαν το ψωμί, σαν τον Ήλιο, σαν τη Γη
και σαν το μάτι της σπηλιάς που βλέπει ουρανό!

Αυτό είναι το χρώμα των ονείρων μου.

- *Ceci est la couleur de mes rêves* (Joan Miro)
- *Ciel ciel ciel violet*
- *Ciel ciel ciel ciel bleu* (από ένα ποίημα του Pablo Picasso)

Επίλογος

Φανταστείτε άπειρες σκηνές και εικόνες

Χιλιάδες τα ευρήματα

Χίλιες και μία οι νύχτες ...

Το όνειρο συνεχίζεται ...

Μόνο με youthquake ...

μπορεί να σωθεί ο κόσμος ...

Για να έχει μέλλον

και το παρελθόν ...

Info

- Ο Ελικώνας είναι ένα βουνό με πολλά μυθολογικά στοιχεία και φυσικό κάλλος, δεκαέξι κορυφές σκεπασμένες με δάση από έλατα, δρυς και οξιές. Στην πιο ψηλή κορυφή του υπάρχει ο βωμός του Ελικώνιου Δία και πιο κάτω η βρύση των αλόγων: Ιπποκρήνη.

Στην ανατολική πλευρά, κοντά στην Άσκρη, πατρίδα του Ησιόδου, βρισκόταν το «Αλσος των Μουσών».

Στο τμήμα εκείνο που βρίσκεται ανάμεσα στον Κορινθιακό κόλπο και την πεδιάδα της Βοιωτίας, διεξάγονταν, κατά την αρχαιότητα, αθλητικοί αγώνες προς τιμήν του Ερμή και των Μουσών.

Το σπήλαιο της Νύμφης Κορώνειας βρίσκεται σε υψόμετρο 820 μ. από τη θάλασσα και γεωλογικά χαρακτηρίζεται ως δολίνη, γιατί είναι ανοικτό επάνω, από κατακρήμνιση της οροφής.

Το *Λιβήθριο* άντρο, όπως αναφέρεται στις αρχαίες πηγές το σπήλαιο, διασώζει μια πολιτισμική διαχρονία από τη Νεολιθική εποχή μέχρι και τη Ρωμαιοκρατία, με ενδιάμεσες φάσεις, όπως η Μεσοελλαδική, η Μυκηναϊκή, η Αρχαϊκή, που παρουσιάζει και εδώ τη μεγαλύτερη ακμή, η Κλασική με λιγότερα δείγματα, και η Ελληνιστική, πλούσια σε ευρήματα, ως τα Ρωμαϊκά χρόνια.

Το σύνολό τους τεκμηριώνει ένα σπουδαίο λατρευτικό ιερό, γνωστό όχι μόνο στην περιοχή, αλλά και πολύ ευρύτερα, σε άλλες ελληνικές πόλεις, ίσως και μεσογειακά κέντρα. Ή έρευνα συνεχίζεται ...

- Υπάρχουν χιλιάδες σπήλαια στον ελλαδικό χώρο. Ελάχιστα, ωστόσο, είναι εκείνα που φέρουν το όνομά τους από την αρχαιότητα, όπως το *Λιβήθριο* άντρο. Και αυτό είναι ιδιαιτέρως σημαντικό.

- Ο Παν ήταν σπουδαίος Θεός των δασών και των ορέων, ελληνικής προέλευσης και αρκαδικής καταγωγής. Γιος του Ερμή, και σύμφωνα με άλλη παράδοση του Δία ή του Απόλλωνα, της Καλλίστης, της Οινούς ή της αρκαδικής Νύμφης Πηνελόπης. Το όνομά του, φέρεται ότι, το έδωσε ο Διόνυσος –με τον οποίο ταυτίζεται πολλές φορές–, γιατί χάρηκαν οι

πάντες όταν τον είδαν στον Όλυμπο. «Πάνα δε μιν καλέσκον ο τι φρένα πάσιν ἐτερψε» (Ομηρικός ύμνος).

Σε μεταγενέστερους χρόνους, ο Πάνας αναδείχθηκε αλληγορικά σε προσωποποίηση όλων των δυνάμεων της Φύσεως, δηλαδή του Παντός, ενώ όταν η πολυθεϊά άρχισε να παρακμάζει, διεδόθη ο θρύλος του θανάτου του: *ο Μέγας Παν απέθανε*. (Και δεν το πίστεψε κανείς ...)

Λέγεται ότι, τον Πλάτωνα, όταν γεννήθηκε, τον εξέθεσαν στον Υμηττό τιμητικά στον Πάνα, στις Νύμφες και στον Νόμιο Απόλλωνα. Ο Θεόκριτος, στο έργο του *«Ειδύλλια»*, εκτός από προστάτη των ποιμένων, χαρακτηρίζει τον Πάνα άκτιο και θεό της αλιείας, μεταφέροντας, προφανώς, συνήθεια των βοσκών να κατεβαίνουν τον χειμώνα στη θάλασσα και να ψαρεύουν.

Στην Αρκαδία, που εκαλείτο και Πανία, υπήρξε υπέρτατος Θεός. Λατρευόταν στο Λύκαιον όρος, ισότιμα με τον Δία. Και δεν είναι τυχαίο ότι αρκαδικά νομίσματα έφεραν εικόνα δισυπόστατης θεότητας με την επιγραφή ΔΙΟΠΑΝ. Στην αρχή φαίνεται ότι η λατρεία περιοριζόταν στα αγροτικά ιερά και σπήλαια της υπαίθρου, αλλά δεν άργησε να φτάσει στη συνέχεια ώς την Ακρόπολη των Αθηνών.

Στην Αττική, γενικότερα, πρέπει να έγινε δημοφιλής μετά τη μάχη του Μαραθώνα και τη συμβολή του στη νίκη, προκαλώντας πανικό στους εχθρούς. *«Πανικόν εκπέμπων οίστρον επί τέρματα γαίης»* (Ορφικός ύμνος). Οι Έλληνες διέδωσαν τη λατρεία του στην Αίγυπτο και Ιταλία, όπου ταυτίστηκε με τον Φαύνο. (*To απομεσήμερο ενός Φαύνου* είναι γνωστό μουσικό έργο του Claude Debussy, σε ποίηση του Stéphane Mallarmé).

Στην αρχαία τέχνη, ο Πάνας εμφανίζεται σε γλυπτές συνθέσεις ή συμπλέγματα με την Αφροδίτη και τον Έρωτα⁵³, συχνότατα σε ανάγλυφα με τις Νύμφες⁵⁴, με σπουδαιότερα εκείνα του Εθνικού Αρχαιολογικού Μουσείου, αλλά και μόνος (αντίγραφο ρωμαϊκών χρόνων στο Μουσείο Μπενάκη).

Σε μία τοιχογραφία της Πομπηίας, εικονίζεται να παλεύει με τον Έρωτα χάριν της Αφροδίτης, ενώ σε άλλη, ξαπλωμένος, να δέχεται σε κύπελλο κρασί από τον Διόνυσο.

53. Εξαιρετικό ελληνιστικό δείγμα από τη Δήλο, στο Εθνικό Αρχαιολογικό Μουσείο.

54. Βρέθηκαν και στη σπηλιά τέτοια ανάγλυφα.

Εξαιρετικό και το ψηφιδωτό του 3ου μ.Χ αιώνα με σκηνή ληνού και τον Πάνα στο κέντρο της παράστασης να πατάει σταφύλια⁵⁵ (Νέο Μουσείο Πατρών).

- Η αρχαία Κορώνεια υπάρχει από τα οιμηρικά χρόνια. Ο Παυσανίας αναφέρει αγορά με βωμό του Επιμήλιου Ερμή (προστάτη των κοπαδιών, μήλα=πρόβατα στον Όμηρο), βωμό των ανέμων και ναό της Ήρας με θαυμάσιο άγαλμα, έργο του Θηβαίου Πυθοδώρου.
- Για τη νύμφη Κορώνεια, τροφό του Διονύσου, δεν έχουμε σπουδαίο βιογραφικό, ούτε... Facebook, όπως για τον Πάνα. Χαριστικά την "ντουμπλάρουμε" με τη μορφή της Αφροδίτης που φοράει την κεντητή νυφική ζώνη (κεστό την έλεγαν οι αρχαίοι), και έτσι θα τη βγάλουμε στο διαδίκτυο.

Ποτέ δεν είναι αργά για μια Νύμφη, να κάνει καριέρα.

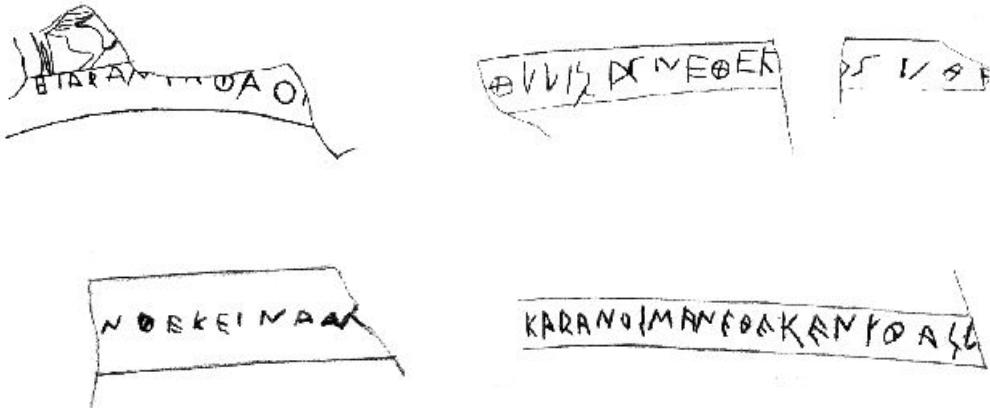
55. Ο Πουκ χρειάστηκε να κάνει τον γύρο του κόσμου για να βρει το μεθυστικό λουλούδι. Ο Πάνας είχε έτοιμο τον μεθυστικό χυμό του σταφυλιού, στο πατητήρι του χωριού.

Ψήφισμα

Αναλαμβάνω υπεύθυνα ότι μου αναλογεί
για να σωθεί αυτή η Γη
μαζί με τις σπηλιές
τους μύθους και τον άνθρωπο
τα ζώα της, τα δάση, και όλες τις πηγές.

- Να κηρυχθεί ο Πλανήτης μας
είδος διατηρητέο

Ακολουθούν υπογραφές.

Ευχαριστίες

Στην Εφορεία Παλαιοανθρωπολογίας - Σπηλαιολογίας Νοτίου Ελλάδος του
ΥΠ.ΠΟ.Α.

Στη δήμαρχο Γιώτα Πούλου και τον Δήμο Λεβαδέων.

Στο Ίδρυμα Ψύχα.

Στο INSTAP.

Σε όσους εργάστηκαν με κάθε τρόπο για την ανασκαφή: αρχαιολόγους,
συντηρητές, σχεδιαστές, γεωλόγους, τεχνικούς.

Σε εκείνους που συμμετέχουν στην επιστημονική δημοσίευση του υλικού.

Στη Νέλλη Σκουμή για την αφοσίωσή της στο έργο.

Στους εθελοντές φοιτητές και εργάτες.

Στους κατοίκους του χωριού που μας φρόντιζαν σαν μέλη του σπιτιού τους.

Στην τοπική αυτοδιοίκηση.

Στον Γιάννη Δημητρόπουλο, ιδιαιτέρως.

Στη Σοφία Ευσταθίου για τις δακτυλογραφήσεις.

Στη Μαρία Γαβρίλη για τη φιλολογική επιμέλεια.

Στην Ειρήνη και στον Θεόδωρο.

Στον Σταύρο Κρητικό, των εκδόσεων Andy's, για την ευγένεια, την υπομονή και τις
υποδείξεις του.

Σε όσους, άθελά μου, παρέλειψα.

Στους εκπαιδευτικούς και τους μαθητές που ίσως το πάρουν στα χέρια τους.

*Το κείμενο άρχισε να γράφεται στον Ελικώνα.
Τελείωσε στον Εθνικό Κήπο.
Γιατί τα όνειρα συχνά παρεξηγούνται στα γραφεία*

Νεαρό μέλος της Εταιρείας Φίλων του Εθνικού Κήπου [ΕΦΕΚ] στο πράσινο παγκάκι - γραφείο